

MIGRÁCIÓS TERVEK MEGVALÓSULÁSA EGY KÖVETÉSEK VIZSGÁLAT TÜKRÉBEN

Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe

GÖDRI IRÉN – FELEKY GÁBOR ATTILA

*Bevezető*¹

A migrációs trendek és minták változása az utóbbi évtizedben számos európai országban az elvándorlás növekedésére irányította a figyelmet. 2012-ben az Európai Unió 27 tagországába összességében 3,4 millió bevándorló érkezett (ebből 1,7 millió másik EU-tagországból) és 2,7 millió kivándorlót regisztráltak (Eurostat 2014). A migrációs veszteséget elkönyvelő országok közt elsősorban kelet-, közép- és dél-európai országok, valamint a Balti államok szerepelnek.² Ugyanakkor a 2000-es évektől több nyugat-európai jóléti állam is (leginkább Hollandia, az Egyesült Királyság és kisebb mértékben Németország) – miközben bevándorlók tömegei számára jelent célországot – saját állampolgárainak növekvő elvándorlásával szembeül (Van Dalen – Henkens 2007, 2013; Murray et al. 2012). Az elvándorlás mérése azonban valamennyi kibocsátó országban nehézséget jelent, és az elvándorlók számáról, illetve összetételéről nincsenek pontos adatok. Erre hivatkozva a legfrissebb Eurostat-jelentések is a bevándorlók elemzésére szorítkoznak, és a migrációs folyamatokban résztvevők összetételét a befogadó országok statisztikái alapján mutatják be. Ezek az adatok azonban a migránsok összetételében a célországok szerinti szelekciós hatásokat is tükrözik (például a migrációs szabályozás, a munkaerő-piaci lehetőségek – azaz a keresleti oldal – hatását), így összemosódik bennük a migrációs áramlásokat meghatározó külső korlátozások és lehetőségek hatása, valamint az egy adott területről (országból, régióból) elvándorlók ön-szelekciója (Van Dalen – Henkens 2007; Chort 2012).

Ahhoz, hogy a migrációs döntések hátterét, motivációit, e döntéseket meghatározó egyéni tényezőket és ezáltal a migrációs folyamatok mozgatórugóit

¹ A tanulmány a 101458 PD számú, *A migrációval kapcsolatos várakozások és életút-események szerepe a migrációs szándékok kialakulásában és megvalósulásában* c. OTKA-kutatás keretében készült. A szerzők ezúton is köszönetüket fejezik ki Kapitány Baláznak és Sik Endrének a tanulmány korábbi változatához fűzött értékes észrevételeikért.

² Magyarország a hivatalosan közölt – ám a tükröstatistikák adataitól lényegesen elmaradó – kivándorlási adataival nem szerepel közöttük.

megismerjük, fontos, hogy a migránsok (ön)szelekcióját a folyamat elejétől nyomon kövessük. Ehhez jó kiindulópontot jelentenek azok a vizsgálatok, amelyek a kibocsátó népesség körében még a migráció létrejöttét megelőzően készülnek. Ezek ugyanis nem retrospektív módon gyűjtenek információt a migráció előtti egyéni élethelyzetekről, körülményekről, motivációkról, attitűdökről, preferenciákról és várakozásokról, hanem azok tényleges megléte idején. A migrációt követő – a fogadó országban a bevándorlók körében végzett – retrospektív vizsgálatok hátránya, hogy az utólag gyűjtött szubjektív adatok kevésbé megbízhatóak, hiszen az időközben bekövetkező esemény – a migráció – hatására a migrációval kapcsolatos korábbi motivációk, attitűdök, preferenciák és várakozások megítélése módosulhat. Így ez utóbbi vizsgálatok – bár a tényleges migránsok jellemzőiről, integrációs mintáiról hasznos adatokkal szolgálnak – hiányos képet adnak a migrációs döntést, illetve annak különböző szakaszaiban zajló szelekciót meghatározó tényezőkről.

A migrációs kutatásokban már évtizedekkel ezelőtt megfogalmazódott – részben a belföldi, részben a nemzetközi migráció vonatkozásában – és napjainkra általánosan elterjedt az a megközelítés, hogy az egyéni döntéshozás és cselekvés szempontjából a migráció maga egy folyamat, amely több szakaszból áll (Fawcett 1985³; Kley – Mulder 2010; Kley 2011). A folyamat a migráció fontolgatásával kezdődik, amit – az egyéni preferenciák, célok és az észlelt külső lehetőségek alapján – az esetek egy részében konkrét migrációs szándék, illetve terv kialakulása követ, majd végül – a különböző segítő és gátló tényezőktől függően – a tervek egy része ténylegesen meg is valósul. A migrációs folyamatnak tehát van egy *döntéshozó szakasza* – amelyen belül elkülöníthető a *migráció fontolgatása* és a *migráció tervezése* – és egy *megvalósulási szakasza* (Kley – Mulder 2010).

A migráció tervezési szakaszában gyűjtött adatok lehetővé teszik, hogy a szelekciós folyamat elejét ragadjuk meg, azokkal az egyéni szociodemográfiai jellemzőkkel, továbbá attitűdökkel, várakozásokkal és észlelt külső elvárásokkal egyetemben, amelyek az egyén migrációs döntését befolyásolják. A migrációs szándékok azonban nem minden esetben valósulnak meg, a leendő migránsok egy része nem váltja valóra a migrációs tervét. Ebben a migráció megvalósításához szükséges egyéni erőforrások (anyagi tőke, kapcsolati tőke, nyelvtudás) hiánya ugyanúgy szerepet játszhat, mint a megvalósítást gátló különböző akadályok, például előre nem látható (vagy nem reálisan felmért) költségek, jogi akadályok, az egyéni életciklusban gyökerező korlátok vagy időközben bekövetkező váratlan események. A migráció alakulását – különösen a munka-

³ Fawcett két jóval korábbi munkára is hivatkozik, amelyekben a szerzők a migrációs döntéshozás folyamatán belül a migrációs hajlam, szándék és viselkedés (Rossi 1955), illetve a migrációra való vágyakozás, a migráció megfontolása és a megvalósulásához fűzött remény (Goldsmith – Beegle 1962) szakaszait különítették el.

vállalási célú migráció esetében – elsősorban a célország(ok)beli kereslet határozza meg, így gyakran ez is gátat szab a tervek megvalósulásának.

A migráció tervezése és megvalósulása között tehát újabb szelekció zajlik, amelynek feltárása csak panelvizsgálattal – a potenciális migránsok nyomon követésével – lehetséges. A migrációs szándék és cselekvés (tényleges migráció) együttes vizsgálata segít a szelekciós folyamat egészének megértésében. Feltételezhető ugyanis, hogy más tényezők határozzák meg a migrációs tervek kialakulását, és mások a migráció tényleges létrejöttét. A migrációt tervezők és az adott időn belül azt megvalósítók profiljának összehasonlítása, valamint a migrációs szándékot, illetve a megvalósult migrációt meghatározó tényezők összevetése révén közelebb kerülhetünk annak megértéséhez, hogy miért maradnak bizonyos tervek csupán álmok (Van Dalen – Henkens 2008), és mi magyarázza a változást a szelekcióban a migrációs folyamat két szakasza közt (Chort 2012).

A migrációs tervek és a migráció létrejötte közötti kapcsolatot elemezve valójában arra is választ kapunk, hogy a migrációs szándékok mennyire jó előrejelzői a cselekvésnek, azaz mennyiben tekinthető a migrációs potenciál a migrációs folyamatok előrejelzésére alkalmas mérőszámnak. Ebből a szempontból természetesen fontos a migrációs potenciál különböző típusait (az általánostól a konkrét tervekig), illetve mérési lehetőségeit is szem előtt tartani, hiszen ezek függvényében eltérő megvalósulási arány várható.

A fentiek fényében e tanulmány célja, hogy bepillantást nyújtson az erdélyi elvándorlás szelekciós mechanizmusába, és feltárja a migrációs szándék, valamint a megvalósult migráció közötti kapcsolatot. A migrációs tervek megvalósulását és a migránsok szelekciójában szerepet játszó tényezőket az *Életünk fordulópontjai – Erdély* című, 2006 és 2009 között (két hullámban) végzett panelkutatás alapján vizsgáljuk, a következő kérdésekre keresve választ:

- a 2006-ban (az első hullám során) mért migrációs szándékok, tervek milyen mértékben és kik körében valósultak meg a 2009-ben sorra kerülő második hullámig, továbbá a migrációs tervek melyik típusát (rövid, illetve hosszú távú külföldi munkavállalás vagy kivándorlás tervezése) követte leginkább tényleges migráció?
- milyen tényezők határozták meg (a kínálati oldalról nézve) a migráció létrejöttét a vizsgált időszakban, és milyen szerepük volt ebben az előzetes migrációs szándékoknak, a migrációval kapcsolatos várakozásoknak és a külső elvárásoknak?
- milyen tényezők magyarázzák a migráció tervezése és megvalósulása közötti szelekciót, azaz milyen tényezők segítik, illetve hátráltatják/gátolják a migrációs tervek megvalósulását?

A tanulmány felépítése a következő: előbb röviden áttekintjük azokat az elméleti megfontolásokat, illetve korábbi kutatási eredmények tanulságait, amelyek közelebb visznek a migránsok szelekciójában szerepet játszó tényezőkhöz,

valamint a migrációs tervek és migráció létrejötte közötti kapcsolat megértéséhez. Ezt követően bemutatjuk az elemzéshez felhasznált adatok forrását, a panel-adatbázis kialakítását, a minta lemorzsolódásának kezelését (a migránsok beazonosításával, illetve becslésével kapcsolatos döntéseinket); majd az adatok két- és többváltozós elemzésével a fent megfogalmazott kérdéseink megválaszolására törekszünk. Végül a következtetésekkel, illetve a tanulságok levonásával zárjuk a tanulmányt.

Elméleti megfontolások, kutatási előzmények

A migránsok szelekciója – keresztmetszeti versus panelvizsgálatok

Mint a szakirodalomból ismert (és az előbbieken is említettük), a migráció szelektív folyamat, amelynek során a kibocsátó országot elhagyók bizonyos jellemzők szerint „választódnak ki”, így összetételük nem tükrözi a kibocsátó népesség összetételét (Borjas 1987; Brücker – Defoort 2009; Ambrosini – Peri 2012). A szelekció abból adódik, hogy a migráció ösztönzői és korlátai, valamint költségei és várható „megtérülései” is változnak a kor, az iskolai végzettség és egyéb egyéni jellemzők szerint. Pozitív szelekcióról beszélünk, amikor a migránsok néhány fontosabb ismérve – leginkább iskolai végzettség, munkaerőpiaci, jövedelmi és/vagy anyagi helyzet – tekintetében a kibocsátó népesség egészéhez képest előnyösebb összetételűek, míg negatív szelekcióról az ellenkező esetben. Nemcsak a migráció nagyságrendje, de a vándorlók összetétele is fontos kérdés – számos gazdasági és demográfiai következménnyel – mind a kibocsátó, mind a fogadó országok szempontjából.

Az empirikus adatok többnyire a pozitív kiválasztódást támasztják alá (Brücker – Defoort 2009; Borjas 1987; Hunt 2004; Van Dalen – Henkens 2008), de akad példa a negatív szelekcióra (Fernandez-Huertas Moraga 2013), valamint arra is, hogy a migránsok sem végzettség, sem életkor mentén nem különböznek el az otthon maradóktól (De Jong et al. 1985). Néhány kutatás eredményei arra mutatnak rá, hogy ugyanazon népességen belül egyszerre érvényesülhet bizonyos csoportoknál a pozitív, míg más csoportok esetében a negatív szelekció⁴ (Fernandez-Huertas Moraga 2013; Kanaiaupuni 2000). A kiválasztódás más – közvetlen gazdasági relevanciával nem bíró – dimenziók mentén is kimutatható: a migránsok szignifikánsan nagyobb arányban rendelkeznek korábbi migrációs tapasztalattal (Fuller et al. 1985; Kley 2011; De Jong et al. 1985), külföldön élő családtaggal vagy ismerőssel (De Jong et al. 1985;

⁴ A mexikói migránsoknál például összességében negatív szelekciót figyeltek meg, a vidékiek körében viszont pozitív szelekció érvényesült (Fernandez-Huertas Moraga 2013). Egy másik, szintén mexikói vizsgálat iskolai végzettség szerint negatív kiválasztódást mutatott ki a férfiaknál, és pozitívat a nőknél (Kanaiaupuni 2000).

Kanaiaupuni 2000), és kibocsátó környezetükben jobban elfogadott/támogatott a külföldre költözés (De Jong et al. 1985; Van Dalen – Henkens 2008, 2013). Továbbá az otthon maradók és a migránsok családi állapot szerinti megoszlása is különböző (De Jong et al. 1985; Kley 2011; Kanaiaupuni 2000), valamint bizonyos attitűdök, személyiségvonások, beállítódások is inkább jellemzőek a migránsokra (Van Dalen – Henkens 2008, 2013).

A migráns népesség összetételét bizonyos mértékig a migráció létrejöttében szerepet játszó vonzó és taszító tényezők is befolyásolják: amennyiben a célország(ok)beli kedvezőbb feltételek – mint vonzó tényezők – szerepe elsődleges, az emberi tőke szempontjából a migránsok pozitív szelekciója figyelhető meg, ha viszont a kibocsátó országbeli kedvezőtlen körülmények – mint taszító tényezők – dominanciája nagyobb, akkor ez nem áll fenn (Bijak 2011: 38). A migráció nagyobb költségei és jelentősebb akadályai szintén pozitív szelekciót eredményeznek (Brücker – Defoort 2009).⁵ Az is meghatározó, hogy az elvándorlás mennyire elterjedt az adott kibocsátó közösségben: a sűrű migráns hálózatokkal rendelkező közösségekből negatív szelekció során kerülnek ki az újabb migránsok, míg a gyér migráns hálózatok esetén az iskolai végzettség szerinti pozitív vagy semleges szelekció figyelhető meg (McKenzie – Rapoport 2010). Ez azzal magyarázható, hogy a kapcsolatok megléte csökkentheti a migráció költségét, így alacsonyabb iskolai végzettség esetén is nagyobb a remény a „megtérülésre”.

A migránsok szelekciójára vonatkozó eredmények elsősorban a fogadó ország(ok)ban a már bevándoroltak körében, valamint a kibocsátó ország(ok)ban a migrációt még csak tervezők körében végzett keresztmetszeti vizsgálatokon alapulnak. Az előbbiek tehát az ún. „megmutató preferenciák”, míg az utóbbiak a csupán „kinyilvánított preferenciák” (Van Dalen – Henkens 2008) alapján vizsgálják az összetételt. Míg azonban az előbbiek a már említett, célországok szerinti szelekciós hatásokat is tükrözik, továbbá általuk a szelekcióban szerepet játszó attitűdök, várakozások, külső elvárások utólagos rekonstrukciója problémát jelent, az utóbbiak esetében bizonytalan, hogy a migrációs szándékok, tervek később milyen mértékben és kik körében valósulnak meg. Ahhoz, hogy a szelekciós folyamat teljes egészében – a szándékok, tervek kialakulásától azok megvalósulásáig – követhető legyen, longitudinális panelvizsgálatok szükségesek.

A migrációs kutatásokban már több évtizede felhívták a figyelmet a longitudinális vizsgálatok szükségességére (Gardner et al. 1985; Coleman – Salt 1992), rámutatva, hogy csak ezek révén lehetséges a migrációs szándékok és a

⁵ Ez jól tükröződik az erdélyi magyar népességen belüli potenciális migránsok összetételében is: a fiatalabb, magasabb iskolai végzettségű és „tőkeerősebb” csoportok migrációs szándékai inkább nyugat-európai országokba irányultak, míg a Magyarországra készülők összetétele (az „anyaországba” történő elmozdulás kisebb költségei és kockázata mellett) jóval kedvezőtlenebb volt (Gödri – Kiss 2009).

megvalósult migráció közötti kapcsolat feltárása, valamint a migrációnak az egyéb életesemények kontextusában való elhelyezése. Ennek ellenére mindeddig kevés olyan kutatás készült, amelyben a migrációs szándékok, tervek feltárását azok későbbi megvalósulásának vizsgálata követte, és így a szándék és az azt követő viselkedés összevetése megtörtént volna. Ennek egyik oka az, hogy panelvizsgálatok esetén a minta kopása, a lemorzsolódás gyakran éppen az elvándorlásból adódik, így a migránsok – különösen a külföldre távozók – nagyobb eséllyel „vesznek el” a következő hullámig, követésük jóval nehezebb (Buck 2000).

Az első követéses vizsgálatra, amely a migrációs szándék, majd a megvalósuló migráció magyarázó tényezőit az országhatárt átlépő migráció vonatkozásában is vizsgálta, még a nyolcvanas évek elején került sor egy Fülöp-szigeteki tartományban (Gardner et al. 1985; De Jong et al. 1985). Az 1980–82 között zajló vizsgálat során a két éven belül migrációt tervezők 44%-a valósította meg tervét a második megkeresésig. Az eredmények azt mutatták, hogy a szándék és a cselekvés tekintetében a szelekciót meghatározó tényezők közt több a hasonlóság, mint az eltérés (egyedül a korábbi migrációs tapasztalat volt az, ami csak a migráció bekövetkeztét magyarázta, a szándékot magát nem). Az elemzésbe bevont változók azonban jóval nagyobb arányban magyarázták a migrációs szándékot (53%), mint a migráció létrejöttét (38%) (ez utóbbit nyilván a kereslet is meghatározta). A konkrét célországba irányuló migrációs szándék és cselekvés között erősebb empirikus kapcsolat mutatkozott, mint az általános migrációs szándék esetén, ugyanakkor az is igazolódott, hogy bizonyos jellemzők (így például a migrációra ösztönző családi nyomás, a célterületen élő rokon vagy barát és az anyagi erőforrások megléte) nemcsak a szándékon keresztül, hanem attól függetlenül is hatással vannak a migráció megvalósulására (De Jong et al. 1985).

Több mint két évtizeddel később a Mexikóból az Egyesült Államokba irányuló migráció kapcsán is vizsgálták (országosan reprezentatív longitudinális survey alapján) a migrációs terveket és azok megvalósulását, illetve a migrációs folyamat két szakaszában zajló szelekciót (Chort 2012). A szándék és a cselekvés összevetése azt mutatta, hogy a migráció létrejöttét leginkább a nem határozta meg: a 2002-ben mért migrációs szándéokra kontrollálva a nők 2005-ig sokkal kisebb eséllyel migráltak, mint a férfiak. A tanulmány ezt azzal magyarázza, hogy a vizsgált népességben a nők migrációs lehetőségeit sokkal inkább behatárolták az anyagi és társadalmi kényszerek, korlátok, mint a férfiakét – ezt azonban a nők a migráció tervezési szakaszában nem mérték fel. Ugyanakkor a migrációs szándék és a cselekvés között tapasztalt diszkrépancia magyarázatára külső tényezők – váratlan „zökkenők” (például betegség, munkanélküliség, természeti csapás), rosszul felmért/alulbecsült költségek, pénzügyi nehézségek – szerepét is vizsgálták, ám ezek hatása jóval elmaradt a nem hatásától. A vizs-

gálat összességében a migrációt tervezők negatív szelekcióját, míg a tervezőkön belül a migrációt megvalósítók pozitív szelekcióját állapította meg.

Szintén a kétezres években egy holland követéses vizsgálat is kísérletet tett rá, hogy a kivándorlási szándék és az azt követő cselekvés összevetésével a migrációs folyamat során végbemenő szelekciót megértse (Van Dalen – Henkens 2008, 2013). A 2005-ben migrációs tervvel rendelkezők mintegy 24%-a valósította meg tervét 2007-ig, és 34%-uk 2010-ig. Ebben az esetben a korábbi migrációs szándék meglepte bizonyult a tényleges kivándorlás legfőbb magyarázó tényezőjének. A szándékot szignifikánsan magyarázó változók közül (nem, életkor, iskolai végzettség, jövedelem, külföldi kapcsolatháló, személyiségvonások, elégedetlenség a saját, illetve bizonyos közösségi életfeltételekkel) mindössze az életkor hatása maradt szignifikáns a cselekvést magyarázó modellben is, amikor az előzetes szándékot kontroll változóként bevonták (Van Dalen – Henkens 2013). A migrációt tervezők csoportján belül pedig csak az egészségi állapot tekintetében találtak eltérést: azok, akik saját egészségi állapotukat jobbnak ítélték, nagyobb eséllyel valósították meg tervüket.

Magyarországon 1993 óta rendszeresen készültek migrációs potenciál vizsgálatok, amelyek a migrációs szándékok, tervek mérése alapján a külföldre irányuló mobilitási hajlandóság volumenét, célországait, valamint társadalmi bázisát voltak hivatottak feltárni (Berencsi 1995; Sik – Simonovits 2002; Hárs – Simonovits – Sik 2004; Sik 2006, 2012; Gödri – Feleký 2013). Ezek alapján lehetővé vált ugyan a migrációs szándékok intenzitásában és irányultságában tapasztalható időbeli változások feltárása (Nyíró 2013), a tervek megvalósulásának követésére azonban nem került sor. Mindössze egyetlen kivételleként⁶ említhető az a vizsgálat, amelynek során a KSH 2003. évi Munkaerő-felmérésének mintájából kiindulva 2007-ben újra felkeresték azokat, akik 2003-ban külföldi munkavállalási szándékot fogalmaztak meg (Hárs 2008).⁷ Az eredmények a migrációs elképzelések és a tényleges migráció között viszonylag gyenge kapcsolatot mutattak: bár a vizsgálat négyéves időtávot fedett le, a korábban külföldi munkavállalást tervezők 10%-a dolgozott külföldön a második megkeresés idején, és további 7%-uk dolgozott időközben külföldön, majd hazatért. A férfiaknál közel 20%, a nőknél mindössze 12% volt a megvalósult migráció aránya. A vizsgálat hiányossága – ami az elemzési lehetőségeket is behatárolta –, hogy nem a teljes kiinduló mintát, csupán a migrációs tervekkel

⁶ A migrációs szándékok megvalósulásának vizsgálatára elvileg lehetőséget jelentett volna a TÁRKI Háztartások Életút Vizsgálata (HÉV) is, amelynek során 2007-ben felkeresték azokat, akiket a Magyar Háztartás Panel (MHP) első hullámában, 1992-ben megkérdeztek. Az 1992-ben mért migrációs potenciál azonban alacsony volt, a 2007-ben külföldön tartózkodók aránya pedig elenyésző (1,2%), a minta lemorzsolódása viszont nagy. Így az adatok elemzésére nem került sor.

⁷ 2002 óta a KSH Munkaerő-felmérésében is szerepel a külföldi munkavállalással kapcsolatos tervekre vonatkozó kérdés.

rendelkezőket keresték meg újra 2007-ben, így a korábbi tervekkel nem rendelkezők körében létrejött migráció vizsgálatára nem volt lehetőség. Ennélfogva a szelekció vizsgálata is csak a tervezők csoportján belül megvalósult migrációra korlátozódott. A bevont kisszámú magyarázó változó közül csupán kettő – a nem és az életkor – hatása volt szignifikáns (azaz a nők és az idősebbek kisebb eséllyel valósították meg migrációs terveiket).

Mint a fenti példákból is láthattuk, a longitudinális vizsgálatok – amennyiben a kiinduló teljes minta követésén alapulnak – a szelekciós folyamat mindkét szakaszába bepillantást nyújtanak. A migrációt tervezők összetételéből bizonyos esetekben megítélhető a migránsok összetétele, más esetekben viszont jelentős eltolódás tapasztalható a szelekcióban (mint például a mexikói vizsgálatban, ahol a szándékok alapján levont következtetés a női migráció jelentős felülbecsléséhez vezetne, lásd: Chort 2012). Ez abból adódik, hogy míg a migrációs szándék a különböző vonzó, taszító és visszatartó tényezők – illetve ezek szubjektív észlelése –, valamint a migrációs költségek és a migráció révén remélt előnyök megítélése alapján alakul ki, a migrációs tervek megvalósítását elsősorban a különböző emberi, anyagi, kapcsolati, pszichológiai erőforrások megléte segíti elő (Massey – Espinosa 1997; Palloni et al. 2001), illetve külső gátak (például társadalmi normák, elvárások, jogi akadályok, nem várt költségek stb.) akadályozzák. Feltételezhető tehát, hogy bizonyos egyéni erőforrásokkal, a migráció során konvertálható tőkékkel inkább ellátott csoportoknak nagyobb esélyük van rá, hogy migrációs terveiket valóra váltsák.

A migrációs szándék és cselekvés közötti kapcsolat

A kevés longitudinális vizsgálat alapján úgy tűnik tehát, bizonyos társadalmakban, közösségekben a migrációs szándékok a későbbi migráció megbízható előrejelzőjének tekinthetők, másutt viszont kevésbé. Miközben számos példa igazolja (bár nagyobb részben a belföldi vándorlás kapcsán⁸), hogy a migrációs szándékok a későbbi migráció fontos indikátorai, ugyanis egyéni szinten a migráció tervezése a migráció megvalósításának (egyik) legfőbb magyarázó tényezője (De Jong et al. 1985; Lu 1998; De Jong 2000; Kley – Mulder 2010; Kley 2011; Van Dalen – Henkens 2008, 2013), az áttekintett longitudinális vizsgálatok nem adnak egyöntetű választ arra a kérdésre, hogy a migrációs szándékok, tervek alapján a nemzetközi migráció vonatkozásában mennyire becsülhető meg a későbbi migráció trendje, összetétele. A nemzetközi migráció esetén nyilván nagyobbak az akadályok és a gátak, így attól függően, hogy kik, honnan, hová és miért tervezik a migrációt, az előbbi kérdésre adott válaszok közt szerepel, hogy a szándékok jó előrejelzői a későbbi kivándorlásnak (Van

⁸ A nemzetközi szakirodalom jóval gazdagabb a migrációs szándékok és cselekvés kapcsolatát a belföldi migráció kapcsán vizsgáló kutatásokban.

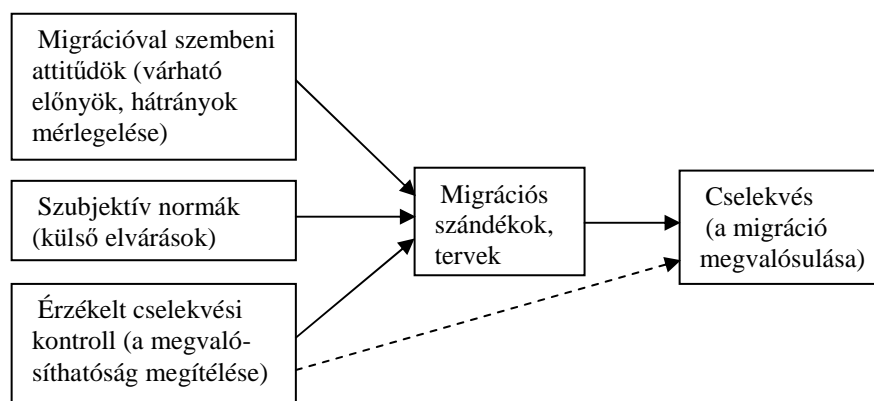
Dalen – Henkens 2008, 2013), de szerepel az is, hogy – noha értelmes, informatív indikátorok – nem tekinthetők a tényleges migráció közvetlen mutatójának (Chort 2012).

A szándék és a cselekvés kapcsolatának vizsgálatához az empirikus kutatások zöme az Ajzen és Fishbein (1980) nevével fémjelezett „*okozati cselekvéselmélet*” (theory of reasoned action), illetve a későbbi „*tervezett viselkedéselmélet*” (theory of planned behaviour) (Ajzen 1991) feltételezéseiből indult ki.⁹ Az „okozati cselekvéselmélet” a cselekvést a szándékokon keresztül próbálja megérteni, azt állítva, hogy a szándék a cselekvés közvetlen meghatározója, és a szándék megfelelő mérése lehetővé teszi a cselekvés pontos előrejelzését. Arra a feltételezésre épül, hogy a szándékot a cselekvésre irányuló *attitűdök*, valamint a cselekvésre vonatkozó *elvárások és normák* alakítják. Az attitűdök a cselekvés bekövetkeztének előzetes pozitív vagy negatív értékelésében nyilvánulnak meg, azaz jelen kontextusban a migráció megvalósulásával járó előnyök és hátrányok értékelésében. A szubjektív normák az egyén által az adott cselekvéssel kapcsolatban észlelt külső véleményekben, elvárásokban érhető tetten (tehát annak észlelésében, hogy a számára „fontos mások” hogyan ítélnék meg a migrációját).

A „tervezett viselkedéselmélet” egy harmadik tényezővel is bővült (*I. ábra*), azt állítva, hogy az előbbieket mellett az *érezelt cselekvési kontroll* is hatással van szándék kialakulására (Ajzen 1991). Ez a fogalom azt fejezi ki, hogy mennyire érzi az egyén könnyűnek vagy nehéznek az adott cselekvés megvalósítását, illetve mennyire érzi képesnek magát a megvalósítására. Ez a cselekvést elősegítő/gátló tényezők (erőforrások, lehetőségek, akadályok) észlelésétől is függ, valamint kapcsolatban van az ún. önhatékonyság megítélésével (így közvetetten az önbizalommal is). Amennyiben az egyén észlelt és tényleges kontrollja a cselekvés felett többé-kevésbé megegyezik, az érezelt cselekvési kontroll és a cselekvés között közvetlen összefüggés is lehet (szaggatott nyíllal jelölve az ábrán), így az előbbi alapján megjósolható maga a cselekvés (Ajzen 2005b:119).

A fentiek alapján tehát a migrációs szándék a migráció *várható előnyeinek és hátrányainak többé-kevésbé tudatos mérlegelése*, a migrációval kapcsolatos *külső elvárások észlelése* (társadalmi környezet nyomása), valamint a migráció *megvalósíthatóságának megítélése* révén alakul ki. A szándékokat alakító ezen tényezők feltárásával megérthetjük a cselekvést magát, azaz a migrációt is.

⁹ Noha már az ötvenes évektől felismerték a szubjektív tényezők – attitűdök, preferenciák, szándékok – szerepét a migrációs döntésekben, a kortárs pszichológiai és szociálpszichológiai elméletek konceptuális kereteit csak a nyolcvanas évektől kezdték szisztematikusan alkalmazni a migrációs kutatásokban (Fawcett 1985).

I. A tervezett viselkedés elméletének sémája a migrációs döntésre alkalmazva
(Ajzen 1991, 2005 alapján)

Theory of planned behaviour as applied to decisions on migration

A különböző háttértényezők (személyes és társadalmi-demográfiai jellemzők, információval való rendelkezés) szerepét is vizsgálva a „tervezett viselkedésemélet” keretében, Ajzen megállapítja, hogy e tényezők ugyan hatással lehetnek mind a szándékokra, mind a viselkedésre, ám hatásuk általában közvetetten, a szubjektív tényezőkön – mint a cselekvéssel kapcsolatos meggyőződések, attitűdök, szubjektív normák és észlelt kontroll – keresztül érvényesül (Ajzen 2005b:136).

A migráció döntéshozási szakaszában azonban nem látható előre a cselekvést befolyásoló – a szándék megvalósulását segítő, illetve korlátozó – valamennyi tényező, továbbá (mint már említettük) váratlan akadályok is közbejöhettek. Minél nagyobb költségekkel, illetve kockázattal jár a cselekvés (mint például a nemzetközi migráció esetében), annál inkább előfordulhatnak olyan tényezők, amelyekkel a tervezők nem számoltak. Mindezt azonban a tervezett viselkedés elmélete nem veszi figyelembe, és ebből adódik az a hiányossága, hogy az elméletre épülő modell bizonyos esetekben – amikor a migráció akadályai jelentősek, és az ezek leküzdéséhez szükséges erőforrások a tervezők különböző csoportjaiban eltérő mértékben állnak rendelkezésre – nem alkalmas a migráció várható trendjének és összetételének előrejelzésére.

Az empirikus eredmények alapján jól látszik, hogy – bár az előzetes migrációs tervvel rendelkezők körében nagyobb a későbbi migráció esélye – a szándék és a cselekvés közötti erős korreláció ellenére a migrációt tervezők jelentős hányada nem valósítja meg a tervét, miközben többen előzetes tervek hiányá-

ban is migrálnak (Gardner et al. 1985; Simmons 1985; Lu 1999; Kan 1999; Van Dalen – Henkens 2008).¹⁰ Ennek a diszkrepanciának többféle oka is lehet.

Egyfelől a migrációs *szándékok, tervek időben változhatnak*. A potenciális migráns a szándék kialakulása után szembesülhet olyan akadályokkal, költségekkel, kockázatokkal, amelyek következtében lemond migrációs szándékáról, vagy elhalasztja annak megvalósítását. Belső tényezők – mint a kellő tájékozottság vagy megfelelő készségek hiánya –, valamint külső tényezők – mint a lehetőségek hiánya, a másoktól való függés – egyaránt gátolhatják a tervezett cselekvés megvalósítását (Ajzen 2005a), és a tervek feladásához vagy halasztásához vezethetnek. A szándék megvalósítása előtt bekövetkező váratlan esemény vagy a motivációkat meghatározó körülmények megváltozása szintén a szándék módosulását eredményezheti.

Másfelől a *nem kellően „komoly” szándék* is állhat a tervek megvalósulásának elmaradása mögött. A szándékok mérése során alkalmazott különböző mérési technikák a döntéshozási folyamat különböző szakaszaiban lévők körét ragadják meg (a migrációs hajlandósággal rendelkezőket, a migrációt fontolgatókat, a határozott migrációs tervvel rendelkezőket, illetve azokat, akik már lépéseket is tettek a migráció megvalósítása felé), így a „szándékokban” gyakran összemosódnak a migrációval kapcsolatos általános vágyak és a konkrét tervek (Fassmann – Hintermann 1998). Az előbbiek esetében azonban a megvalósulás esélye csekély. Annál megbízhatóbb a migrációs potenciál alapján történő előrejelzés, minél jobban sikerül a mérés során a valódi, tényleges migrációs szándékot megragadni, nem csupán a vágyakat, álmokat.

A szándék és a cselekvés közötti inkonzisztencia másik formája, amikor a migrációra előzetes tervek hiányában kerül sor. Ez az ún. „meglepetés migráció” (Gardner et al. 1985) vagy „váratlan migráció” (Lu 1999) létrejöhet a szándékok mérése és a cselekvés mérése között eltelt időben megváltozó körülmények, felbukkanó új információk, vagy bekövetkező váratlan események hatására, de adódhat abból is, hogy a migrációt nem a szándékairól korábban megkérdezett személy tervezte. A „migráció új közgazdaságtana” szerint ugyanis a migrációval kapcsolatos döntést általában családok vagy háztartások hozzák jövedelmük növelése, illetve kockázataik csökkentése érdekében (Taylor 1986; Stark 1991). Elképzelhető tehát, hogy az egyéni migrációs szándék hiánya ellenére bekövetkező migráció mögött családi döntés, illetve más családtag szándéka állt.

Mind a szándékok időbeli változása, mind mérésük pontatlansága csökkenti tehát a szándék prediktív erejét. A migrációs szándék megfelelő operacionalizálása, a fogalmak tisztázása fontos lépés a migrációnak az előzetes szándékok révén történő becsléséhez. A szándékok pontosabb indikátorok (nagyobb ma-

¹⁰ A migráció megvalósulásának elmaradása mellett a migráció időzítését, valamint célországát illetően is megfigyelhető eltérés a szándékok és a cselekvés között (Gardner et al. 1985).

gyarázó erővel bírnak), ha konkrét cselekvésre – beleértve annak időzítését is – vonatkoznak, mint ha csupán általánosan fogalmazódnak meg. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül a megvalósuló migrációt – a szándékok mellett vagy olykor ellenére is – befolyásoló egyéni és strukturális háttértényezők, valamint külső hatások (kényszerek és korlátok) szerepe sem.

Az adatok forrása, az adatbázis egyedisége

A migráció során végbemenő szelekciónak, valamint a migrációs szándékok eltérő megvalósulási esélyeinek vizsgálatára egyedülálló lehetőséget nyújt az *Életünk fordulópontjai – Erdély* című panelvizsgálat adatbázisa.¹¹ A vizsgálat első hulláma 2006-ban készült a 20 és 45 év közötti, magyarul (is) beszélő erdélyi népesség 2492 fős reprezentatív mintáján. Az első hullámban a migrációs szándékot standard (a TÁRKI vizsgálataiban 1993 óta alkalmazott) kérdés-sor mérte, amely a migráció célját és időtartamát is figyelembe véve azt tudakolta, hogy a megkérdezett tervez-e rövid távra (*néhány hétre, hónapra*), illetve hosszú távra (*néhány évre*) külföldön munkát vállalni, vagy végleg külföldre telepedni.

A második hullámra 2008–2009 fordulóján került sor, amikor a 2006-ban megkérdezett személyeket újra felkeresték. Azoknál, akiket a korábbi mintából nem sikerült újra megkérdezni, a címkártyán rögzítették a meghiúsulás okát, illetve ha elköltöztek – amennyiben sikerült kideríteni – a tartózkodási hely adatait. A második hullám kérdőívében a két vizsgálat között huzamosabb ideig (legalább 3 hónapig) külföldön tartózkodó visszatértekre vonatkozó kérdések is szerepeltek (így többek közt külföldi munkavállalási tapasztalataikról, valamint visszatérésük okairól is rendelkezünk információval). Mindezek alapján – a két hullám, valamint a címkártyák adatainak összekapcsolásával – az első hullám során feltárt migrációs tervek megvalósulását a második hullám adatai alapján tesztelni lehetett, így arra is fény derült, hogy az előzetesen mért migrációs szándékok mennyire bizonyultak a későbbi migráció előrejelzőinek.

Tekintettel arra, hogy a nemzetközi szakirodalomban is kevés panelvizsgálaton alapuló empirikus adat áll rendelkezésre a nemzetközi migránsok szelekciójáról, illetve a migrációs szándék és a ténylegesen megvalósuló migráció közötti kapcsolatáról, az *Életünk fordulópontjai – Erdély* kutatás panel adatbázisa különösen értékes. A közép-kelet-európai régióban – a migrációs potenciál vizsgálatok viszonylagos sokasága ellenére – tudomásunk szerint ez az első vizsgálat, amely a teljes kiinduló minta (nemcsak a tervezők) újbóli

¹¹ Az *Életünk fordulópontjai – Erdély* kutatás a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, a kolozsvári Max Weber Társadalomkutató Alapítvány, valamint az Etnikumközi Kapcsolatok Kutató Intézete (később Nemzeti Kisebbségkutató Intézet) együttműködésével készült. A kiinduló minta és az adatfelvétel részletes bemutatását lásd: Kiss – Kapitány 2009.

felkeresésével lehetővé teszi a megvalósuló migrációt magyarázó tényezők részletes feltárását, különös tekintettel az előzetes migrációs szándékok szerepére.

A vizsgálat másik újdonsága, hogy a tervezett viselkedés Ajzen-féle elméletének a migrációs döntésekre való alkalmazása is lehetővé vált. Az első hullámbeli adatok közt ugyanis szerepelnek a migrációval kapcsolatos attitűdök (a kivándorlás várható előnyeire, illetve hátrányaira vonatkozó percepciók), valamint a szubjektív normák (a mikrokörnyezetben tapasztalt külső elvárások) változói is.

Bár a vizsgálat második hulláma 2009-ben lezárult, a címkártya-adatok gépi rögzítésére, valamint a két hullám adatainak egymással és a címkártya-adatokkal való összekapcsolására, továbbá az így kialakított teljes adatbázis tisztítására – anyagi és emberi erőforrások hiánya miatt – csak 2012-ben (a hivatkozott OTKA-kutatás keretében) került sor, és ezt követően vált lehetővé ezen adatok elemzése.

A minta lemorzsolódása, a külföldön tartózkodók és a külföldről visszatértek arányának becslése

Panelvizsgálatok esetében a lemorzsolódás általában a minta torzulása, azaz a második (vagy többedik) hullámbeli minta reprezentativitása szempontjából lényeges kérdés (amennyiben bizonyos jellemzőkkel rendelkezők nagyobb eséllyel „vesznek el”). Amikor azonban a migrációs tervek megvalósulását, vagy a migrációnak a két hullám közötti bekövetkeztét vizsgáljuk, a mintakopás más megvilágításba kerül, ugyanis a lemorzsolódás egyik oka éppen maga a migráció lehet. Ebben az esetben, ha a második hullám válaszadói közé nem kerülő személyek tartózkodási helyét sikerül kideríteni (legalább annyit, hogy belföldön vagy külföldön vannak), akkor a migrációs elemzés szempontjából ők nem „vesztek el” (annak ellenére, hogy nem töltenek ki kérdőívet).

Az *Életünk fordulópontjai – Erdély* vizsgálat kiinduló (első hullámbeli) mintáját alkotó 2492 fő¹² közül a második hullám során 1690 fővel készült interjú, további 410 főről a kérdezőbiztosoknak sikerült egyértelműen kideríteniük, hogy hol tartózkodtak, 7 fő pedig már nem élt a második adatfelvétel idején. Ennek megfelelően összesen 2107 fő hollétéről rendelkezünk elégséges információval, míg 385 főről nem áll rendelkezésre semmilyen adat. A második hullámbeli lemorzsolódás részletes adatait az *1. táblázat* tartalmazza.

¹² Fontos megemlíteni, hogy az alapsokaságból a kiinduló mintába került személyek között feltételezhetően már eleve felülreprezentáltak voltak a kevésbé mobil (a lakcímükön elérhető) személyek, és alulreprezentáltak az „elmozdulásban lévők” (Horváth 2003), akik a migráció valamilyen formájába – akár ideiglenesen távol lévőként, akár ingázóként – már bekapcsolódtak.

Ennek alapján látható, hogy a teljes kiinduló minta mintegy kétharmadával készült interjú a második hullám során (32,2% volt a lemorzsolódás), ugyanakkor összességében (a címkártyák adataival együtt) az első hullámbeli válaszadók 84,6%-áról sikerült kideríteni, hol tartózkodik. A címkártyák adatai alapján a „biztos hollétűek” (2107 fő) 5,0%-a (106 fő) tartózkodott külföldön a második hullám idején, és 14,4%-uk (304 fő) belföldön (az eredeti címén vagy másol), de nem készült velük interjú. Az első hullám súlyát alkalmazva – amely a kiinduló minta reprezentativitását nem, korcsoport, iskolai végzettség és „etnikai kistréjio” szerint biztosította – ezek az arányok kissé módosulnak: a második hullámbeli felkeresés során a „biztos hollétűek” 5,5%-a élt külföldön,¹³ 15,5%-a belföldön, de nem válaszolt a kérdőívre (78,6% volt a válaszadók aránya), míg 0,4%-uk már nem élt.

*1. A minta lemorzsolódása a két hullám között
The attrition of the sample between the two waves*

	1. hullám (2006-ban)	2. hullám (2009-ben)	A kiinduló minta %-ában	A kiinduló minta %-ában (súlyozott)	Az ismert tartózkodási helyűek %-ában	Az ismert tartózkodási helyűek %-ában (súlyozott)
Válaszadó	2492	1690	67,8	64,7	80,2	78,6
Nem sikerült lekérdezni, de tartózkodási helye ismert		410	16,5	17,3	19,5	21,0
Külföldön élt		106	4,3	4,5	5,0	5,5
Országban belül más-hová költözött		78	3,1	3,2	3,7	3,9
Válaszmeztadó		130	5,2	5,4	6,2	6,6
Egyéb meghiúsulás (nem sikerült személyesen elérni, nem képes válaszolni)		96	3,9	4,2	4,6	5,0
Nem élt		7	0,3	0,3	0,3	0,4
<i>Együtt</i>		2107	84,6	82,3	100,0	100,0
Nem tudunk róla semmit		385	15,4	17,7	–	–
<i>Összesen</i>		2492	100,0	100,0	–	–

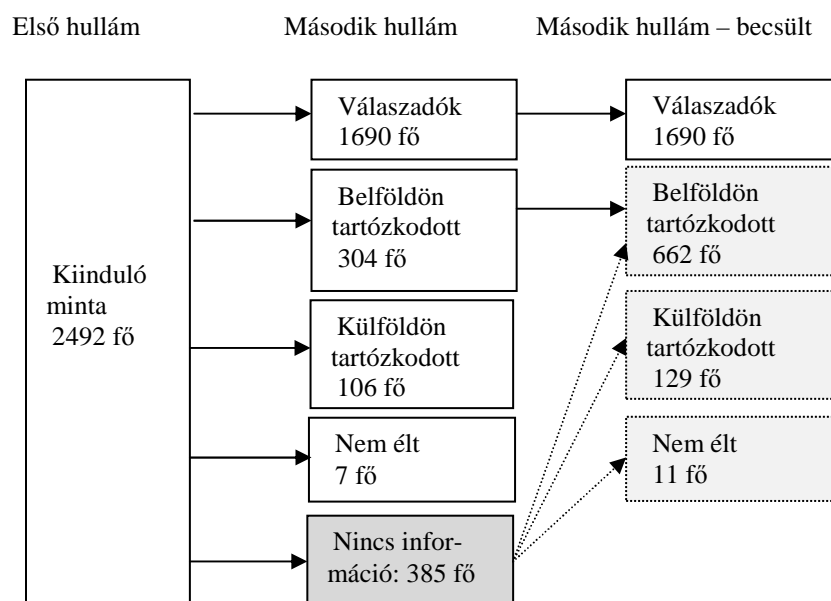
Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Azok közt, akikről a második hullám során semmilyen információt nem sikerült gyűjteni (385 fő), külföldön és belföldön lévő személyek egyaránt lehetnek, és feltételezhető, hogy körükben a migránsok aránya valamivel magasabb,

¹³ A külföldön élők aránya (a biztos hollétűek csoportját tekintve) ennél jóval jelentősebb volt az előzetes migrációs tervekkel rendelkezők körében: a rövid távú migrációt tervezőknél 9,6%, a hosszú távú migrációt tervezőknél 11,6%, a kivándorlást tervezőknél pedig 14,8%.

mint a teljes mintában. Erre utal az is, hogy az első hullám idején migrációs tervekkel rendelkezők között a második hullámban az „ismeretlen hollétűek” aránya sokkal nagyobb volt: míg a migrációt nem tervezők körében 16%, a rövid távú migrációt tervezőknél 21%, a hosszú távú migrációt tervezőknél 24%, a kivándorlást tervezőknél pedig 26%.

A biztosan külföldön, illetve biztosan belföldön lévő csoportok arányát és összetételét is figyelembe vevő modellek alapján a 385 ismeretlen hollétű személy esetében becslést készítettünk a tartózkodási helyükre vonatkozóan (részletes leírását lásd a mellékletben). Ennek megfelelően az ismeretlen hollétű személyek a külföldön lévők, a belföldön lévő nem válaszolók és az elhunytak csoportjai között kerültek „szétosztásra”. Az ily módon becsült adatokkal kiegészítve a címkártya alapján külföldön lévők csoportját (106 fő), feltételezhető, hogy a kiinduló mintából 129 fő tartózkodott külföldön a második adatfelvételi hullám idején (lásd II. ábra), ami a súlyozatlan minta 5,2%-át, míg a súlyozott minta 5,8%-át jelenti.

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

*II. Az első hullámbeli minta második hullámbeli tartózkodási helyének tényleges és becsült adatai (súlyozás nélkül)
The effective and estimated distribution of the first wave's respondents by place of residence in the second wave (unweighted)*

A második hullámbeli felkeresés idején külföldön tartózkodók mellett ugyanakkor (mint már említettük) a válaszadók közt is voltak a migrációban érintett személyek, akik a vizsgálat két hulláma között valamennyi ideig (legalább 3 hónapig) külföldön tartózkodtak, majd visszatértek onnan: az 1690 személy közül 48 fő, ami a válaszadók súlyozott almintájának 3,2%-át jelenti. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a második hullám során kérdőívet nem kitöltő, ám belföldön tartózkodó személyek között is hasonló arányban lehettek olyanok, akik a két hullám között legalább 3 hónapig külföldön voltak, körükben a visszatértek száma 21 főre becsülhető. Így összességében a teljes *kiinduló mintából vélhetően 69 fő volt a külföldi tartózkodás után visszatértek száma*, ami a súlyozatlan minta 2,8%-át, míg *a súlyozott minta 3,0%-át jelenti*. Elemzéseink a külföldön lévők és a visszatértek becsült arányainak figyelembevételével készültek, ám csak a biztos hollétűek (2107 fő) súlyozott almintáján.

A migrációs tervek megvalósulásának vizsgálata szempontjából fontos lenne azt is figyelembe venni, hogy a különböző időtávú (néhány hetes/hónapos, néhány éves, vagy végleges) migrációt tervezők esetében milyen időtávú külföldi tartózkodás követte a terveket (amennyiben egyáltalán követte). Erről azonban az esetek többségében nem áll rendelkezésünkre elégséges információ. A második hullám idején külföldön tartózkodók egy része a címkártya-adatok szerint „kivándorolt”, másik része „külföldön dolgozott”. Egyik csoportnál sem ismert a külföldre távozás ideje, az utóbbiak esetében pedig a külföldi munkavállalás várható időtartama sem. (Továbbá a „kivándorolt” csoportból is kerülhetnek ki a későbbiek során visszatérők.) Hasonlóképpen a már visszatértek esetében sem mindig ismert a külföldön töltött idő hossza (csak annyi, hogy legalább 3 hónap volt).

Ezzel együtt elemzésünk során migránsnak tekintettük mindazokat a személyeket, akik a második hullám adatfelvételének idején külföldön tartózkodtak, vagy a két hullám között legalább 3 hónapot külföldön töltöttek, majd visszatértek onnan. (Hasonló definíciót alkalmaztak a migráns személyek meghatározására korábbi panelvizsgálatok során is, lásd: Chort 2012; Van Dalen – Henkens 2008, 2013). Az első hullám idején migrációt tervezők esetében a tervek megvalósulását szintén ennek alapján ítéltük meg – noha tisztában vagyunk vele, hogy ez némi pontatlanságot is jelenthet.¹⁴

¹⁴ A migrációs tervek megvalósulása valójában csak bizonyos korlátok között vizsgálható, hiszen sok esetben csupán a terv megvalósításának elkezdése állapítható meg. Bár a definíció alapján migránsnak tekintett személyek közül a csak kivándorlást tervező, majd külföldi tartózkodás után hazatérő személyek esetében egyértelmű lenne, hogy tervüket nem valósították meg, erre azonban az adatok alapján nem volt példa.

A migrációs tervek megvalósulása és változása a két hullám között

Az első hullám adatai alapján 2006-ban az erdélyi 20 és 45 év közötti népességet reprezentáló megkérdezettek közel egyharmada (30,3%-a) tervezett valamilyen típusú migrációt: 24,7%-uk rövid távú, 15,2%-uk hosszú távú külföldi munkavállalást, 7%-uk pedig kivándorlást (Gödri – Kiss 2009).¹⁵ A tervezők 40%-a többféle időtávú tervvel is rendelkezett. Mintegy három évvel később – a második hullám idején – a korábbi tervezők 10%-a élt külföldön és 7%-uk volt visszatért migráns (aki a korábbi megkeresés óta legalább 3 hónapot folyamatosan külföldön tartózkodott, majd hazatért). Összességében tehát a migrációs tervek mintegy 17%-a valósult meg többé-kevésbé valamilyen formában (2. táblázat). Ez megegyezik a munkavállalási szándék megvalósulását nyomon követő korábbi hazai vizsgálat eredményével (Hárs 2008), amelyben azonban négy év után mértek ugyanekkora megvalósulási arányt.

A hosszú távú külföldi munkavállalásra, illetve a kivándorlásra (is) irányuló terveket kissé nagyobb arányban követte migráció, mint a csak rövid távúakat. Ugyanakkor a 2006-ban kivándorlást (is) tervezők közül jóval többen éltek külföldön a második hullám idején (15,8%-uk), mint a hosszabb-rövidebb külföldi munkavállalást tervezők közül. Ez utóbbiak között viszont a visszatértek aránya volt nagyobb: a munkavállalási céllal elmozdulók 48–53%-a tért vissza, míg a kivándorlást (is) tervezők körében az elmozdulók alig több mint egytizede (12,5%-a). Ez utóbbi csoport azokból állt, akik a kivándorlás mellett munkavállalási célú migrációs terveket is megfogalmaztak. Legnagyobb arányban azok körében valósult meg a migráció, akik 2006-ban mindhárom típusú migrációs tervvel rendelkeztek: 23,4%-uk migrált és nagy részük (22,1%) a második hullám idején is külföldön élt.

A migrációs tervek célországát is figyelembe véve úgy tűnik, kissé nagyobb arányban valósultak meg az elsősorban Magyarországra (18%), mint a más (többnyire nyugat-európai vagy tengerentúli) célországokba irányuló migrációs tervek (15%). A tervek megvalósulása a többféle migrációs tervet és ezek kapcsán különböző célországokat megnevezők körében volt a legalacsonyabb (9%), a célországot nem megnevezők körében viszont kiugróan magas (27%). Bár az alacsony elemszámok mindkét esetben óvatos következtetésekre intenek, mindez azt jelzi, hogy minél „elszántabb” tervező valaki (azaz többféle migrációs tervvel rendelkezik), annál inkább megvalósítja szándékát, még konkrét célország hiányában is, ám a különböző célországokhoz kötődő tervek esetén (ami egyfajta bizonytalanságot sugall) a migráció mégis kisebb valószínűséggel következik be.

¹⁵ Azóta tovább nőtt a külföldi munkavállalást tervezők aránya az erdélyi népességben belül, különösen a fiatalabb korosztályokban (2013-ban a 18–35 évesek 43%-a, a 18–29 évesek 51%-a tervezett külföldön munkát vállalni), és a migrációs szándékokban tovább erősödött a Nyugat-Európa felé történő elmozdulás is (Kiss – Barna 2013).

2. A migráció előfordulása a vizsgálat két hulláma között az előzetes migrációs tervek megléte, típusa és célországa szerint¹

Occurrence of migratory moves between the two waves by the previous migratory plans

Migrációs tervek megléte, típusa és célországa az első hullám idején	Migráció előfordulása a két hullám között			Össze- sen	N
	Nem élt külföldön	Külföldön élt			
		(legalább 3 hónapig), majd hazatért	a 2. hullám idején		
<i>Teljes népesség</i>					
Migrációs terv 2006-ban***					
nem volt	94,7	1,3	4,1	5,3	100,0 1477
volt	82,9	7,1	10,0	17,1	100,0 608
<i>Együtt</i>	<i>91,2</i>	<i>3,0</i>	<i>5,8</i>	<i>8,8</i>	<i>100,0 2095</i>
<i>Migrációt tervezők</i>					
Migrációs terv típusa 2006-ban (a leghosszabb tervezett időtáv)***					
legfeljebb rövid távú (néhány hét vagy hónap)	84,3	7,5	8,2	15,7	100,0 266
legfeljebb hosszú távú (néhány év)	81,0	10,0	9,0	19,0	100,0 210
akár kivándorlás is	82,0	2,3	15,8	18,0	100,0 132
Elsőként említett célország*					
Magyarország	81,7	8,2	10,1	18,3	100,0 279
más ország	84,8	7,0	8,2	15,2	100,0 270
vegyes ²	90,9	4,5	4,5	9,1	100,0 22
nem volt célország	73,0	0,0	27,0	27,0	100,0 37
<i>Együtt</i>	<i>82,9</i>	<i>7,1</i>	<i>10,0</i>	<i>17,1</i>	<i>100,0 608</i>

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Megjegyzések: ¹ A chí-négyzet próba alapján szignifikáns összefüggést mutató változók jelölése: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,05.

² Két célországot lehetett megnevezni (ha többféle migrációs terv is előfordult, akkor valamennyi esetében kettőt); elsőként említett célországként akkor szerepel a 'vegyes' kategória, ha többféle terv esetén Magyarország mellett más célországot is említettek.

A fenti táblázatból az is látható, hogy miközben a migráció előfordulása több mint háromszor gyakoribb az előzetes tervekkel rendelkezők körében, mint a nem tervezőknél, a migrációs tervek viszonylag nagy hányada nem valósult meg a két adatfelvételi hullám között. Ugyanakkor előzetes szándék hiányában is előfordult – még ha nem is volt gyakori – a migráció: a nem tervezők 5,3%-a élt a második megkeresés idején vagy korábban külföldön. Az előzetes migrációs szándék és a megvalósuló migráció együttes figyelembevételével négy csoport különíthető el: a *helyben maradók*, akiknek nem voltak migrációs terveik és nem is mozdultak el, a *szándékos migránsok*, akik terveztek migrációt és a második hullámig eltelt 3 évben meg is valósították azt, az *álmodozók*, akik ugyan terveztek migrációt, de 3 éven belül nem valósították meg, és a

váratlan migránsok, akik előzetesen nem tervezték ugyan, mégis elmozdultak (3. táblázat). A legnagyobb arányt (a teljes minta kétharmadát) a helyben maradók teszik ki, szintén jelentős (a minta egynegyede) az álmodozók aránya, és viszonylag csekély a szándékos és a váratlan migránsok aránya (5%, illetve 3,8%).¹⁶

3. A korábbi migrációs tervek és a tényleges migráció alapján
elkülönülő csoportok

Groups formed by the previous migratory plans and the effective migration

		Migráció a két hullám között	
		volt	nem volt
Migrációs terv 2006-ban	volt	Szándékos migránsok 5,0% (N=104)	Álmodozók 24,2% (N=504)
	nem volt	Váratlan migránsok 3,8% (N=79)	Helyben maradók 67,0% (N=1398)

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

A négy csoport közül a helyben maradók és a szándékos migránsok a terveikkel összhangban viselkedtek (72%), míg a másik két csoportnál a szándék és a cselekvés között inkonzisztencia figyelhető meg (28%). Az *álmodozók* esetében ez adódhat abból is, hogy *még* nem került sor a tervek megvalósítására – vagy azért, mert elhalasztották, vagy pedig azért, mert eleve későbbre tervezték. Ez utóbbiról azonban nincs információnk, mivel a migráció tervezett időzítésére vonatkozó kérdés az első hullámban nem szerepelt. Ugyanakkor a tervezett migráció elmaradása következhet abból is, hogy a kínálati oldal (a potenciális migránsok) szerkezete nem felelt meg a célországok keresletének. Ez esetben az álmodozók egy része valójában *kudarcot vallónak* tekinthető.

A *váratlan migránsok* esetében (akik az összes migráns 43%-át teszik ki) a migrációs szándék kialakulhatott a vizsgálat első hullámát követően is (az időközben megváltozó körülmények hatására), ám az sem zárható ki – mint arra Hárs és szerzőtársai is felhívják a figyelmet (Hárs et al. 2006) –, hogy a korábbi megkérdezéskor előfordult a migrációs szándékok letagadása. Bármilyen vezetett a váratlan migráció létrejöttéhez, előfordulása azt jelzi, hogy a migráció a mért szándékok (illetve azok hiánya) ellenére is bekövetkezhet.

A második adatfelvételi hullámban újra sor került a migrációs szándékok mérésére. Ekkor a – korábbi terveiknek megfelelően vagy azokkal ellentétben – nem elmozduló, valamint a migráció után visszatért személyek megkérdezésére

¹⁶ A korábban bemutatott holland vizsgálatban még jelentősebb volt a helyben maradók aránya (86,5%), az álmodozóké viszont csak 8,3%, a szándékos migránsoké 4,2%, a váratlan migránsoké pedig csupán 1% volt (Van Dalen – Henkens 2013).

volt lehetőség. Ennek alapján vizsgálható a migrációs szándékok változása a különböző csoportok esetében, megtudható például, hogy az *álmodozók* lemondtak-e korábbi migrációs terveikről, vagy csupán a migráció későbbre tervezett megvalósításáról, illetve halasztásáról van-e szó. Az eredmények azt mutatják, hogy a korábbi (2006-ban mért) migrációs terveiket nem megvalósító személyek alig harmada (32,8%-a) tervezett továbbra is valamilyen típusú migrációt 2009-ben, míg 67,2%-uk feladta korábbi terveit (4. táblázat).

4. Migrációs tervek 2009-ben a korábbi migrációs szándék és a tényleges migráció alapján elkülönülő csoportokban

Migratory plans in 2009 by groups formed on the basis of previous migratory intentions and effective migration

Típusok	Migrációs terv 2009-ben		Összesen	N
	volt	nem volt		
Helyben maradók	10,1	89,9	100,0	1154
Álmodozók	32,8	67,2	100,0	408
Visszatért migránsok	66,2	33,8	100,0	71
<i>Együtt</i>	<i>18,2</i>	<i>81,8</i>	<i>100,0</i>	<i>1633</i>

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Megjegyzés: A visszatért migránsok csoportja a szándékos és váratlan migrációt követően hazatérteket egyaránt tartalmazza, az alacsony elemszám miatt ezeket összevontuk. A khinégyszet próba alapján a szignifikancia: $p < 0,001$.

A *helyben maradók* esetében fordított változás figyelhető meg: bár korábban nem mutattak migrációs szándékot, 2009-ben egytizedükénél már megjelentek a migrációval kapcsolatos (zömében rövid távú munkavállalásra vonatkozó) tervek. Legnagyobb arányban a *visszatért migránsok* (az összes migráns egyharmada) rendelkeztek migrációs szándékkal 2009-ben: kétharmaduk újabb migrációt tervezett (a szándékos migráció után visszatérők 84,8%-a). Ez is megerősíti azt a jól ismert összefüggést, hogy a korábbi migrációs tapasztalat növeli az újabb migrációs tervek előfordulását. A 2009-ben mért migrációs szándékok alapján feltételezhető tehát, hogy a vizsgált népességben belül a migránsok aránya – amit a második hullám idejére 8,8%-ra becsültünk – idővel tovább növekszik.

A migráns és nem migráns csoportok összetétele

Fontos kérdés – amely talán a migrációs szándék és cselekvés természetének megértéséhez is közelebb visz –, hogy milyen társadalmi-demográfiai jellemzőkkel írható le az előzetes migrációs tervek és a megvalósuló migráció alapján elkülöníthető négy csoport. Van-e jól körülírható eltérés a migránsok és a nem migránsok két-két csoportja, azaz a szándékos és a váratlan migránsok,¹⁷ valamint az álmodozók és a helyben maradók összetételében?

Az 5. táblázat e négy csoport alapvető társadalmi-demográfiai jellemzői mellett néhány további – főként az anyagi helyzettel, munkavállalással és a lakáshelyzettel kapcsolatos – ismérvi szerinti megoszlását is tartalmazza. Látható, hogy a migránsok mindkét csoportjában kissé nagyobb arányt képviselnek a férfiak, míg a helyben maradók között (akik nem is terveztek migrációt) a nők vannak többségben. Az álmodozók csoportján belül viszont kiugróan magas a férfiarány, ami arra utal, hogy a férfiak között – bár nagyobb arányban mozdultak el, mint a nők – még többen voltak, akik tervezték ugyan a migrációt, de nem jutottak el a megvalósításáig. Átlagos életkorukat tekintve a szándékos migránsoké és az álmodozóké a két legfiatalabb csoport, míg a helyben maradóké a legidősebb. Az előbbieket között (különösen a szándékos migránsok körében) a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők aránya is magasabb, mint a teljes mintában, továbbá nagyobb arányban voltak köztük a munkanélküliek és az egyéb inaktívak. Míg a szándékos migránsok és az álmodozók csupán mintegy fele volt foglalkoztatott (alkalmazott vagy önálló) 2006-ban, a váratlan migránsok és a helyben maradók körében ez az arány elérte a kétharmadot. Családi állapot és gyermekszám tekintetében is kirajzolódnak a különbségek: a szándékos migránsok körében kiugróan magas, de a váratlan migránsok és az álmodozók csoportjaiban is átlag feletti volt a nőtlenség/hajadonok és részben az élettársi kapcsolatban élők, valamint a gyermektelenek aránya. Ezzel szemben a helyben maradók közt a házasságok és gyermekesek voltak felülreprezentálva.

¹⁷ A kis elemszám miatt a váratlan migránsok csoportjára vonatkozó eredmények inkább csak jelzésértékűek.

5. A korábbi migrációs szándék és a tényleges migráció alapján elkülönülő csoportok társadalmi-demográfiai jellemzői (%)

Socio-demographic characteristics of the groups formed on the basis of previous migratory intentions and effective migration (%)

Társadalmi-demográfiai jellemzők 2006-ban	Szándékos migránsok	Álmodozók	Váratlan migránsok	Helyben maradók	Teljes minta
<i>Nem**</i>					
férfi	53,8	58,1	55,0	47,6	50,7
nő	46,2	41,9	45,0	52,4	49,3
<i>Életkor (átlag) ***</i>	29,6	30,2	31,5	33,5	32,5
<i>Iskolai végzettség**</i>					
8 osztály vagy kevesebb	31,1	23,4	21,5	17,4	19,7
szakiskola (10 osztály)	22,3	17,5	19,0	23,7	21,9
érettségizett	35,9	47,2	50,6	47,7	47,1
felsőfokú	10,7	11,9	8,9	11,3	11,3
<i>Gazdasági aktivitás***</i>					
alkalmazott	50,0	44,5	60,3	58,0	54,4
önálló	2,1	5,8	6,4	7,8	7,0
munkanélküli	12,5	15,2	1,3	5,8	8,2
tanuló	4,2	7,8	3,8	6,1	6,3
egyéb inaktív	31,3	26,7	28,2	22,3	24,0
<i>Családi állapot (párkapcsolat) ***</i>					
házas (házastárssal él)	33,7	49,3	56,2	63,8	58,5
nőtlen/hajadon (egyedül él)	50,0	37,8	33,7	25,0	29,7
elvált, özvegy (egyedül él)	1,9	4,2	3,8	4,7	4,4
élettárssal él	14,4	8,7	6,3	6,5	7,4
<i>Gyermekszám***</i>					
nincs gyermek	54,8	50,8	49,4	36,6	41,4
egy gyermek	15,4	20,7	25,3	26,5	24,5
két vagy több gyermek	29,8	28,5	25,3	36,9	34,1
<i>Van külföldön élő háztartás tag**</i>	7,8	8,2	10,3	4,1	5,5
<i>Nélkülöznek vagy hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak***</i>	34,7	26,3	26,0	18,8	21,7
<i>Korábbi munkanélküliség***</i>					
nem volt	37,5	41,9	63,3	56,0	52,0
egyszer fordult elő	33,7	32,9	16,5	27,4	28,6
többször is előfordult	28,8	25,1	20,3	16,6	19,4
<i>Munkájával elégedetlen***</i>	30,4	14,3	23,0	9,8	12,4
<i>Hátrányos lakáshelyzet*</i>	24,5	16,2	19,5	14,9	15,8
<i>Abszolút (vagyon) depriváció**</i>	34,3	28,2	29,1	22,7	24,8
<i>Relatív depriváció***</i>	28,4	25,0	25,6	17,4	20,1

Társadalmi-demográfiai jellemzők 2006-ban	Szándékos migránsok	Álmodozók	Váratlan migránsok	Helyben maradók	Teljes minta
<i>Anómia (inkább) jellemző**</i>	33,3	47,1	28,2	40,7	41,5
N	104	504	79	1398	2085

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.
 Szignifikancia: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

A legalább egy éve külföldön élő háztartástag – mint a migrációs szándék kialakulását és magát a migrációt is elősegítő tényező – mintegy kétszer nagyobb arányban fordult elő a migrációt megvalósítók vagy arról álmodozók csoportjaiban, mint a helyben maradóknál. A hátrányos anyagi, munkaerő-piaci és lakáshelyzet, és ezzel összhangban a relatív depriváció is egyaránt nagyobb arányban jellemezte a szándékos migránsokat, mint a teljes népességet, és különösen mint a helyben maradókat.¹⁸ E hátrányok közül némelyik – mint a korábbi munkanélküliség – az álmodozók csoportjában, mások – mint a munkával való elégedetlenség és a hátrányos lakáshelyzet – a váratlan migránsok körében is nagyobb arányban fordult elő. Az anyagi gondok és az abszolút (vagyon), illetve a relatív depriváció is elterjedtebb volt mindkét csoportban, mint a helyben maradók körében. Az anómia¹⁹ viszont az elmozdulókat (mind a szándékos, mind a váratlan migránsokat) kisebb, a migrációs terveiket nem megvalósító álmodozókat nagyobb arányban jellemezte, mint a helyben maradókat.

Összességében megállapítható, hogy az eredeti terveikkel összhangban cselekvők két csoportja – a szándékos migránsok és a helyben maradók – valamennyi vizsgált jellemző mentén élesen elkülönül egymástól. Az álmodozók összetétele viszont (akiknek nagyobb része időközben le is mondott migrációs tervéről) a legtöbb szempontból közelebb áll a szándékos migránsok összetételéhez, mint a helyben maradókéhoz, ami azt jelzi, hogy a szelekció részben már a szándék kialakulásánál végbemegy. Ugyanakkor az álmodozók esetében több sajátosság (például az alacsony iskolai végzettség, az egyedülállók és gyermektelenek, valamint az anyagi gondokkal küzdők és depriváltak magas aránya) kevésbé hangsúlyos, és a munkával való elégedetlenség, valamint a hátrányos lakáshelyzet sem jellemző az átlagnál nagyobb mértékben rájuk. E taszító

¹⁸ A hátrányos lakáskörülmények (vagy lakásszegénység) mutatója a lakás zsúfoltságát és rosszul felszereltségét (a komfort hiányát) veszi figyelembe (lásd: Kapitány – Spéder 2004); az abszolút (vagyon) depriváció az életkörülmények vagyoni komponenseit, míg a relatív depriváció azok hiányként való megélését („szeretné, de nem telik rá”).

¹⁹ Elemzésünkben az anómia változó a *jövőbe vetett bizalom hiánya*, a *mindennapi dolgok feletti kontroll hiánya* („Mindennapi dolgaimat nem tudom befolyásolni”), valamint az ún. *tájékozódási zavar* („Manapság annyira komplikált az élet, hogy leggyakrabban nem is tudom, mitévő legyek”) változókat tömöríti.

tényezők hiánya feltehetően hozzájárult, hogy korábbi szándékaik ellenére a migráció az ő esetükben mégis elmaradt.

A migránsok szelekciójának, illetve a migrációs tervek megvalósulásának társadalmi-demográfiai háttéré és magyarázó tényezői

A vizsgálat első hullámát követően a migrációt tervezők társadalmi profiljáról, illetve a migrációs szándékot magyarázó tényezőkről készült elemzés megállapította, hogy 2006-ban az erdélyi magyar népesség adott korosztályában a potenciális migránsok társadalmi helyzete – szemben a korábbi trenddel – összességében inkább hátrányos volt (Gödri – Kiss 2009). A második hullám adatai alapján úgy tűnik, a negatív szelekció tovább folytatódott: a terveiket megvalósító *szándékos migránsokat* a terveiket nem megvalósító *álmodozókhoz* képest is alacsonyabb iskolai végzettség, hátrányosabb anyagi és munkaerőpiaci helyzet, valamint depriváció jellemezte 2006-ban. A *váratlan migránsok* esetében a munkával való elégedetlenség, az anyagi gondok és a depriváció szintén nagyobb mértékben fordult elő, mint a helyben maradóknál, bár korántsem olyan mértékben, mint a szándékos migránsoknál. Felmerül a kérdés, hogy összességében milyen tényezők magyarázzák a migráció létrejöttét a két adatfelvételi hullám között, és milyen szerepük van benne az előzetes migrációs szándékoknak. Becsülhető-e a potenciális migránsok összetétele alapján a későbbi tényleges migránsok összetétele?

A korábbi eredmények továbbá azt is igazolták, hogy – az Ajzen-féle tervezett viselkedésméletnek megfelelően – a kivándorlás várható előnyeivel, illetve hátrányaival kapcsolatos percepciók, valamint az észlelt külső elvárások hatással vannak a kivándorlási szándékokra (Gödri – Kiss 2009). De milyen szerepük van a migráció létrejöttében a migrációval kapcsolatos várakozásoknak és a külső elvárásoknak? Hatásuk valóban csak a szándékok kialakulásán keresztül, vagy közvetlenül is érvényesül?

A fenti kérdések megválaszolásához elsőként a migránsok szelekcióját – egyrészt a teljes mintából, másrészt a tervezők csoportján belül – vizsgáljuk kétváltozós elemzéssel, majd többváltozós logisztikus regressziós modellekkel a migráció létrejöttét, valamint a migrációs szándékok megvalósulását magyarázó (azt elősegítő, illetve akadályozó) tényezőket tárjuk fel – különös tekintettel a migrációval kapcsolatos előzetes várakozások, illetve a külső elvárások szerepére.

A migránsok szelekciója – kétváltozós összefüggések

Míg a teljes kiinduló mintában 8,8%, az előzetesen migrációt tervezőknél pedig 17,1% volt a két hullám között migrációban résztvevők aránya, egyes társadalmi-demográfiai csoportok ennél nagyobb arányban mozdultak el, illetve valósították meg migrációs terveiket (6. táblázat).²⁰

Nemek szerint sem a teljes mintában, sem a migrációt tervezők körében nem mutatkozik szignifikáns eltérés a migráció előfordulásában.²¹ Az átlagosnál nagyobb arányban fordult elő a migráció a 25 év alattiaknál, illetve a legfeljebb alapfokú végzettségűeknél. Az iskolai végzettség a tervezők csoportján belül is szignifikáns összefüggést mutat: mind az alapfokú, mind a szakmunkás végzettségűek jóval nagyobb arányban valósították meg migrációs terveiket, mint az érettségizettek vagy a diplomások. A nőtlen/hajadon egyedülállók, illetve az élettársi kapcsolatban élők körében mintegy kétszer gyakoribb volt a migráció, mint a házasok körében, és nem csupán azért, mert eleve nagyobb arányban tervezték, hiszen látható, hogy ez a szelekció a tervek megvalósítása során is tovább érvényesült. A gyermektelenek szintén nagyobb arányban mozdultak el, azonban a migrációs tervek megvalósítását tekintve nem mutatkozott szignifikáns különbség ebben a tekintetben.

Bár úgy tűnik, legnagyobb arányban Dél-Erdélyből és a Bánságból indultak útnak (ahol az első hullám során mért migrációs tervek előfordulása is a leggyakoribb volt, és a magyarok népességén belüli aránya a legalacsonyabb), a régiók szerinti eltérések nem bizonyultak szignifikánsnak sem a teljes mintában, sem a tervezők csoportján belül. A településméretet tekintve a migráció leginkább a tíz- és százezer fő közötti településeken fordult elő, míg a százezer fő feletti nagyvárosokban a legkevésbé. Ez utóbbihoz feltehetően az is hozzájárult, hogy a nagyobb városokban a kétezres években fellendülő helyi gazdaság következtében az ott élők számára kisebb volt a gazdasági kényszer. A roma származásúakra szintén nagyobb arányú migráció volt jellemző, de a migrációs tervek megvalósításával a származás nem mutat szignifikáns összefüggést.

²⁰ A kétváltozós elemzésnél a szignifikanciát a chí-négyzet próba alapján, illetve ordinális változók esetén a Spearman-féle korreláció alapján ellenőriztük (a jelöléseket a táblázatok alatt tüntettük fel).

²¹ Bár a migráns típusok összetételében nemek szerint szignifikáns eltéréseket találtunk, az álmódosók magas férfítöbblete és a migrációt nem is tervező helyben maradók női többlete azt eredményezte, hogy a migráció előfordulása egyik nemnél sem volt szignifikánsan nagyobb arányú.

6. A migráció előfordulása a vizsgálat két hulláma között a teljes minta és a migrációt tervezők különböző társadalmi-demográfiai csoportjaiban
Occurrence of migration between the two waves in total sample and among those having planned migration by different socio-demographic groups

Társadalmi-demográfiai jellemzők 2006-ban	Teljes minta		Az első hullám idején migrációt tervezők	
	Migráció előfordulása (%)	N	Migráció előfordulása (%)	N
<i>Nem</i>				
férfi	9,4	1063	16,1	348
nő	8,2	1032	18,5	259
<i>Korcsoport</i>	***			
–25	14,1	375	19,4	170
25–29	8,4	395	17,8	129
30–34	8,6	421	14,0	121
35–39	6,9	475	17,0	100
40–45	6,8	429	16,3	86
<i>Iskolai végzettség</i>	*		*	
8 osztály vagy kevesebb	12,2	411	21,3	150
szakiskola (10 osztály)	8,3	457	20,7	111
érettségizett	7,9	989	13,5	275
felsőfokú	7,6	238	15,5	71
<i>Gazdasági aktivitás</i>				
alkalmazott	8,5	1128	17,8	270
önálló	4,9	144	6,5	31
munkanélküli	7,6	170	13,6	88
tanuló	6,1	132	9,3	43
egyéb inaktív	10,5	495	18,4	163
<i>Családi állapot (párkapcsolat)</i>	***		**	
nőtlen/hajadon (egyedül él)	12,5	625	21,5	242
házas (házastárral él)	6,6	1223	12,4	283
élettárral él	12,9	155	25,4	59
elvált, özvegy (egyedül él)	5,4	92	8,7	23
<i>Gyermekszám</i>	**			
nincs gyermek	11,1	867	18,4	310
egy gyermek	7,1	507	13,4	119
két vagy több gyermek	7,3	710	17,9	173
<i>Régió</i>				
Székelyföld	9,6	698	21,1	161
Partium	9,0	624	15,3	190
Észak-Erdély	7,1	622	14,4	201
Dél-Erdély és a Bánság	11,3	150	21,8	55
<i>Településméret</i>	*			
1000 alatt	9,4	331	19,8	111
1000–10 000	7,8	842	15,4	260
10 000–100 000	12,0	474	22,5	120
100 000 felett	6,7	447	12,9	116
<i>Roma származás</i>	**			
nem roma	8,1	1855	17,1	505
roma	13,9	194	15,4	91

Társadalmi-demográfiai jellemzők 2006-ban	Teljes minta		Az első hullám idején migrációt tervezők	
	Migráció előfordulása (%)	N	Migráció előfordulása (%)	N
<i>Megélhetés</i>	**			
gondok nélkül vagy elfogadhatóan élnek	7,3	771	15,7	172
beosztással épphogy kijönnek a pénzükből	8,0	846	15,1	259
nélkülöznek vagy hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak	12,3	447	21,2	165
<i>Korábbi munkanélküliség</i>				
nem volt	8,2	1085	15,7	249
volt, egyszer	8,1	596	17,5	200
volt, többször	11,5	408	19,2	156
<i>Munkával való elégedettség</i>	***		***	
elégedett	6,6	1046	14,5	234
elégedetlen	19,3	254	30,7	101
nem dolgozik	8,4	712	14,4	257
<i>Lakászegénység</i>	*		*	
nem hátrányos lakáshelyzet	8,0	1740	15,6	495
hátrányos lakáshelyzet	12,0	325	23,6	106
<i>Lakástulajdon</i>	**			
tulajdonos	6,5	713	13,6	177
tulajdonos házastársa, élettársa	7,8	308	16,9	65
tulajdonos egyéb családtagja	11,2	932	20,2	322
egyéb	6,9	131	9,3	43
<i>Külföldön élő háztartástag</i>	*			
nincs	8,5	1954	17,2	551
van	13,9	115	16,3	49
<i>Együtt</i>	8,8	2095	17,1	608

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.
Szignifikancia: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

A megélhetéssel, a munkával és a lakáshellyel kapcsolatos dimenziókban a már említett negatív szelekció érvényesült: a migránsok szignifikánsan nagyobb arányban kerültek ki azokból a csoportokból, amelyekre a nélkülözés, a munkával való elégedetlenség, valamint hátrányos lakáshelyzet volt jellemző. Különösen a munkájukkal elégedetlenek mozdultak el nagy arányban – és ez a tervezők csoportján belül is megfigyelhető –, ami arra utal, hogy a migráció sok esetben a munkaerő-piaci kilátások javítására irányuló stratégia. A lakástulajdon tekintetében a nem tulajdonosként (vagy annak hozzátartozójaként) élők nagyobb migrációs gyakorisága – amit a szakirodalom gyakran említ – nem figyelhető meg. A tulajdonos egyéb családtagjai esetében mutatkozó nagyobb arányú elmozdulás feltehetően a fiatalok (mint a tulajdonos gyermekei) intenzívebb migrációjával függ össze.

A legalább egy éve külföldön élő háztartással – azaz a migráció költségeit és kockázatát is csökkentő kapcsolati tőkével – rendelkezők körében összességében nagyobb arányú volt a migráció, viszont ez a szelekció már a migrációs szándék kialakulásánál létrejött, ugyanis a tervezők csoportján belül a tervek megvalósításában e tekintetben nem mutatkozott szignifikáns eltérés.

A fenti jellemzők mellett az egyén *pszichés és szociális közérzete*, illetve *egészségi állapota* is befolyásolhatja a migráció létrejöttét, illetve a migrációs tervek megvalósítását. Bár az ezekről gyűjtött adatok és a migráció létrejötte között hosszabb idő is eltelhetett, amely alatt a szubjektív jóllét e mutatói akár változhattak is, mégis érdemes megnézni, milyen korábbi jellemzők esetén következett be nagyobb arányú elmozdulás.

Látható (7. táblázat), hogy azok körében, akik nem érezték, hogy szükség esetén mindig támaszkodhatnak valakire (ami a biztos szociális háttér hiányaként is értelmezhető), továbbá aggódtak az ország gazdasági helyzete miatt, és úgy ítélték meg, sokkal jobb életkörülményeket érdemelnének, mint amilyenek közt valójában élnek, nagyobb arányban fordult elő a migráció, és részben a tervezők csoportján belül is a migrációs tervek megvalósítása.

7. A migráció előfordulása a vizsgálat két hulláma között a teljes mintában és a migrációt tervezők körében a pszichés és szociális közérzet jellemzői szerint
Occurrence of migration between the two waves in total sample and among those having planned migration by different variables of psycho-social well-being

Pszichés és szociális közérzet (2006-ban)	Teljes minta		Az első hullám idején migrációt tervezők	
	Migráció előfordulása (%)	N	Migráció előfordulása (%)	N
<i>Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire</i>	**		*	
teljesen igaz	7,4	1376	14,4	388
nem vagy csak részben igaz	11,4	711	22,1	217
<i>Egészséggel való elégedettség</i>	*			
elégedetlen	4,5	154	11,1	45
közepesen elégedett	7,8	566	18,1	144
nagyon elégedett	9,4	1353	17,2	413
<i>Anómia</i>	**		*	
(inkább) nem jellemző	9,9	1159	20,0	320
(inkább) jellemző	6,3	823	12,3	260
<i>Aggódik gyermeke jövője miatt</i>	***			
egyáltalán nem vagy kicsit	4,6	409	14,5	62
nagyon	8,9	903	17,2	261
nem érinti	11,6	723	18,6	263
<i>Aggódik az ország gazdasági helyzete miatt</i>	***			
egyáltalán nem vagy kicsit	8,0	1492	16,1	410
nagyon	10,9	551	18,9	185
<i>Jelenlegi és elvárt életkörülmények</i>	*		*	
jelenlegit érdemli	6,7	343	11,6	95
kicsit jobbat érdemel	8,5	918	15,3	236
sokkal jobbat érdemel	10,6	734	21,0	252
<i>Együtt</i>	8,8	2095	17,1	608

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Szignifikancia: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

A gyermekeik jövője miatt aggódók szintén nagyobb arányban mozdultak el, mint a nem aggódók, de az átlagosnál nagyobb arányú migráció – mint azt az előzőekben is láthattuk – csak a gyermekkel nem rendelkezők körében fordult elő. Míg a munkával vagy az életkörülményekkel való elégedetlenség nagyobb arányú migrációt eredményezett, a saját egészségi állapottal való elégedetlenség éppen fordítva hatott: leginkább az egészségükkel nagyon elégedettek mozdultak el, valamint – részben ezzel összefüggésben – azok, akikre nem (vagy kevésbé) volt jellemző az anómia. Az anómia hiánya a tervezők csoportján belül is nagyobb arányú migrációval, azaz a tervek sikeresebb megvalósításával járt együtt.

Vizsgálatunk egyik fontos kérdése, hogy a migráció létrejötte, illetve a migrációs tervek megvalósítása hogyan változott a *migrációval kapcsolatos előzetes várakozások*, valamint az *észlelt külső elvárások* szerint. A migrációval kapcsolatos várakozások a megkérdezetteknek a kivándorlás várható előnyeire, illetve hátrányaira vonatkozó percepcióit, másként fogalmazva a kivándorlásnak az életük különböző területeire gyakorolt feltételezett hatásait jelentik. Annak feltárása, hogy milyen pozitív és/vagy negatív következményekkel számolnak azok, akik a migráció vagy a helyben maradás mellett döntenek, a migrációt ösztönző, illetve korlátozó tényezők megismeréséhez is közelebb visz.

A migráció feltételezett hatásaira vonatkozó kérdés tíz dimenzióban mérte a várakozásokat, azt tudakolva, hogy kivándorlás esetén rosszabbodás vagy javulás várható-e az adott területen; ezek közül az összevont változók létrehozásakor mindössze nyolcat vettünk figyelembe²² (a partnerrel való kapcsolatra, illetve a partner munkahelyi kilátásaira vonatkozó itemeket az elemszámcsökkenés elkerülése végett kihagytuk). A külső elvárások a megkérdezett által a barátok, a szülők, valamint a rokonok részéről tapasztalt kivándorlással kapcsolatos elvárásokban – azaz kivándorlásra ösztönző külső nyomásként – jelennek meg.

Az eredmények jól mutatják (8. táblázat), hogy a kiinduló mintából nagyobb arányban mozdultak el azok, akik a migráció révén kizárólag (vagy inkább) javulást vártak életük különböző területein, és főként azok, akik a legtöbb felsorolt területen pozitív változást feltételeztek. A migrációt tervezők körében viszont a tervek megvalósulása már nem mutatott szignifikáns összefüggést az előzetes várakozásokkal. Hasonlóképpen a környezet – és különösen a szülők – részéről tapasztalt elvárás is lényegesen nagyobb (közel kétszeres) arányú migrációval járt együtt, azonban a tervezők körében ez a fajta külső nyomás nem járult hozzá a tervek valóra váltásához. Mindez arra utal, hogy mind a migráci-

²² A kivándorlás hogyan hatna 1) munkahelyi kilátásaira, 2) anyagi helyzetére, 3) a környezete, barátaik Önről alkotott véleményére, 4) arra, hogy boldog és elégedett legyen az életben, 5) arra, hogy időskorában nyugodt és kiegyensúlyozott élete legyen, 6) az Ön és szülei közötti kapcsolatra, 7) arra, hogy megőrizhesse magyarságát (anyanyelvét, kultúráját), 8) arra, hogy szabadon megtehesse, amit akar?

óval kapcsolatos várakozásoknak, mind a külső elvárásoknak már a migrációs szándék kialakulásakor szerepük volt a szelekcióban – azaz a migráció előnyeit feltételező és a környezet elvárását észlelő személyek eleve nagyobb arányban terveztek migrációt –, később viszont, a tervek megvalósulásában e tényezők már nem játszottak szerepet.

8. *A migráció előfordulása a vizsgálat két hulláma között a teljes mintában és a migrációt tervezők körében a migrációval kapcsolatos várakozások és az észlelt külső elvárások szerint*

Occurrence of migration between the two waves in total sample and among those having planned migration by migration-related expectations and by perceived external norms

Migrációval kapcsolatos várakozások és külső elvárások (2006-ban)	Teljes minta		Az első hullám idején migrációt tervezők	
	Migráció előfordulása (%)	N	Migráció előfordulása (%)	N
<i>Várakozások</i>				
A kivándorlás hogyan hatna...	**			
inkább rosszabbodást vár, vagy egyformán mindkettőt	6,5	857	15,0	140
csak (vagy inkább) javulást vár	10,3	1238	17,9	469
<i>Pozitív várakozás (feltételezett helyzetjavulás)</i>				
0–2 területen	6,9	1137	15,4	201
3–4 területen	9,8	583	18,5	211
5–8 területen	13,3	376	17,8	197
<i>Külső elvárások</i>				
<i>Barátai szerint ki kellene vándorolnia</i>				
nem	**			
igen vagy is-is	7,6	1639	16,6	374
<i>Szülei szerint ki kellene vándorolnia</i>				
nem	***			
igen vagy is-is	8,0	1743	16,4	450
<i>Rokonai szerint ki kellene vándorolnia</i>				
nem	**			
igen vagy is-is	7,8	1762	16,7	430
<i>Elvárás barát, szülő vagy rokon részéről</i>				
nem volt	***			
volt	7,4	1601	16,6	355
<i>Együtt</i>	13,0	437	16,3	241
	8,8	2095	17,1	608

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.
Szignifikancia: ***: $p < 0,001$; **: $p < 0,01$; *: $p < 0,05$.

A migráció előfordulását magyarázó tényezők – többváltozós modellek

A migráció előfordulásával a kétváltozós elemzésben összefüggést mutató tényezők közül némelyek nyilvánvalóan egymással is kapcsolatban állnak. Ahhoz, hogy ezt kiszűrjük, és a szelekciót magyarázó tényezőket – ezen belül az előzetes migrációs szándékok, a várakozások és a külső elvárások szerepét – feltárjuk, logisztikus regressziós modelleket építettünk.²³ Ezek révén az Ajzen-féle tervezett viselkedésmélet modelljének tesztelése is lehetővé vált.

Az első alapmodellbe négy változót (nem, korcsoport, iskolai végzettség és gazdasági aktivitás) vontunk be, majd ezekre kontrollálva az előzőekben vizsgált változók hatását egyenként ellenőriztük.²⁴ A további modellekbe csak azokat a változókat építettük be, amelyek egyváltozós hatása az alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsnak bizonyult. A második alapmodell az elsőhöz képest két további kontroll-változót (településméret és családi állapot) is tartalmazott, majd erre épült rá külön-külön két változócsoporthoz: az egyikbe a megélhetés, a korábbi munkanélküliség, a munkával való elégedettség, a lakáshelyzet, valamint a külföldön élő háztartástag változói tartoznak (Modell 1); a másikba a szubjektív jóllét azon mutatói, amelyek a pszichés és szociális közérzetet írják le (Modell 2). Végül a teljes modellbe mindkét előbbi változócsoporthoz bevontuk, majd utána erre épültek rá egyenként azok a változók – korábbi migrációs hajlam, illetve migrációs tervek megléte, migrációval kapcsolatos várakozások és külső elvárások –, amelyeknek a migráció előrejelzésében játszott szerepét is vizsgálni kívántuk.

A modellek esélyhányadosai alapján látható, hogy miközben a migrációs szándék kialakulásában az életkor, valamint részben (munkavállalási célú migráció esetén) a nem szerepe is meghatározó volt (azaz a fiatalabb korcsoportok és a férfiak nagyobb eséllyel tervezték migrációt), addig a migráció létrejöttére a *nemnek* nem volt szignifikáns hatása, és a *korcsoportok* közül is csak a legfiatalabb (25 év alatti) esetében figyelhető meg szignifikánsan nagyobb esély az elmozdulásra (9. táblázat).

²³ A függő változót a két adatfelvételi hullám között bekövetkező migráció jelentette, azaz a változó 1-es értéket kapott mindazok esetében, akik a második hullám idején külföldön tartózkodtak, vagy a két hullám között legalább 3 hónapot külföldön töltöttek.

²⁴ Bár az alapmodellek változói a szelekció szempontjából is fontos változók (és ebben az értelemben nem semleges kontroll-változók), a szelekciót magyarázó további tényezők vizsgálatához mégis kontroll-változóként kezeltük őket, mivel arra voltunk kíváncsiak, hogy az anyagi és a szubjektív jóllét mutat-e ezek mellett is további szelekciós hatást.

*9. A két hullám közötti migráció előfordulásának esélyhányadosai
(logisztikus regressziós modellek)
Odds ratios of migration behaviour between the two waves
(logistic regression models)*

Magyarázó változók (jellemzők 2006-ban)	Alapmodell 1 (kontroll- változók 1)		Alapmodell 2 (kontroll- változók 2)		Modell 1 (A2+megélhetés, munka, lakás)		Modell 2 (A2+szubjektív jóllét)		Teljes modell	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
<i>Nem</i> (ref.: férfi)										
nő		0,840		0,921		1,016		1,046		1,217
<i>Korcsoport</i>	**				+					
40 felett (ref.)		1		1		1		1		1
25 alatt	***	2,587	*	1,796	*	2,080		1,650		1,715
25–29		1,340		1,115		1,295		1,246		1,393
30–34		1,360		1,233		1,282		1,324		1,344
35–39		1,072		1,018		0,887		1,021		0,805
<i>Iskolai végzettség</i>			*							
8 osztály vagy kevesebb (ref.)		1		1		1		1		1
szakiskola (10 osztály)		0,664	+	0,619		0,879		0,673		0,953
érettségizett	*	0,638	*	0,560		0,859	+	0,625		0,899
felsőfokú	+	0,588	*	0,439		0,719	*	0,439		0,684
<i>Gazdasági aktivitás</i>										
alkalmazott (ref.)		1		1		1		1		1
önálló		0,671		0,731		0,995		0,610		0,703
munkanélküli		0,710		0,778		1,008		0,787		1,079
tanuló		0,536		0,543		0,796	*	0,335		0,529
egyéb inaktív		1,152		1,189		1,431		1,114		1,441
<i>Településméret</i>			**		*		**		**	
1000–10 000 (ref.)				1		1		1		1
1000 alatt				1,294		1,353		1,497		1,516
10 000–100 000			**	2,051	**	2,080	***	2,389	**	2,357
100 000 felett				1,169		1,224		1,138		1,211
<i>Családi állapot (párkapcsolat)</i>			*				*			
házas (házastárssal él) (ref.)				1		1		1		1
nőtlen/hajadon (egyedül él)			*	1,747	*	1,584	**	2,438	*	1,986
elvált, özvegy (egyedül él)				0,826		0,700		0,674		0,720
élettárssal él			*	1,808		1,316	**	2,305		1,357
<i>Megélhetés</i>					+					
gondok nélkül vagy elfogadhatóan élnek (ref.)						1				1
beosztással épphogy kijönnek a pénzükek- ből						1,049				0,995
nélkülöznek vagy hónapról hónapra anyagi gondjaik vannak					*	1,686			+	1,646
<i>Korábbi munkanélkü- liség</i>										
nem volt (ref.)						1				1
volt, egyszer						1,010				1,139
volt, többször						1,344			+	1,600

Magyarázó változók (jellemzők 2006-ban)	Alapmodell 1 (kontroll- változók 1)		Alapmodell 2 (kontroll- változók 2)		Modell 1 (A2+megélhetés, munka, lakás)		Modell 2 (A2+szubjektív jóllét)		Teljes modell	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
<i>Munkával való elégedettség</i>					***				***	
elégedett (ref.)						1				1
elégedetlen					***	2,834			***	3,031
nem dolgozik						0,758				0,746
<i>Lakászegénység</i>										
nem hátrányos						1				1
lakáshelyzet (ref.)										
hátrányos lakás- helyzet					+	1,590				1,553
<i>Külföldön élő háztar- tástag (ref.: nincs ilyen személy) van</i>						1				1
						1,550				1,123
<i>Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire (ref.: teljesen igaz)</i>								1		1
nem vagy csak részben igaz								*	1,524	* 1,491
<i>Egészséggel való elégedettség</i>										
elégedetlen (ref.)								1		1
közepesen elégedett								2,060		2,187
nagyon elégedett								+	2,541	+ 2,571
<i>Anómia</i>										
(inkább) nem jel- lemző (ref.)								1		1
(inkább) jellemző								**	0,506	*** 0,421
<i>Aggódik gyermeke jövője miatt</i>									+	
egyáltalán nem vagy kicsit (ref.)								1		1
nagyon nem érinti								+	1,756	+ 1,755
									1,050	1,192
<i>Aggódik az ország gazdasági helyzete miatt</i>										
egyáltalán nem vagy kicsit (ref.)								1		1
nagyon								+	1,451	1,417
<i>Jelenlegi és elvárt életkörülmények</i>										
jelenlegit érdemli (ref.)								1		
kicsit jobbat érde- mel									1,236	
sokkal jobbat érde- mel								+	1,644	
Nagelkerke R ²	0,031		0,054		0,095		0,106		0,141	

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Szignifikancia: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,05; +: p<0,1.

Az iskolai végzettséget tekintve, a 8 osztályt végzettek körében nemcsak a tervezés, de a tényleges migráció is nagyobb eséllyel fordult elő: hozzájuk viszonyítva mindhárom másik végzettségi csoport – de leginkább a felsőfokú

végzettségű és az érettségizett – szignifikánsan kisebb eséllyel mozdult el. Ez arra utal, hogy – szemben a korábbi évtized és különösen a rendszerváltást közvetlenül megelőző, illetve követő évek trendjével – a kétezres évek második felében az erdélyi elvándorlás már nem értelmiségi sajátosság, sokkal inkább az alacsonyabb iskolai végzettségű rétegek megélhetést biztosító stratégiája volt. Erre lehet következtetni abból is, hogy – bár a *gazdasági aktivitás* szerint nem mutatkozott szignifikáns hatás – az egyéb inaktívak körében volt a legnagyobb arányú az elmozdulás, és ez a csoport (amely a teljes minta közel egynegyedét jelentette!) feltehetően rejtett munkanélkülieket is takart. Az elmozdulások (legalább) egyharmada időszakos jellegű volt,²⁵ ami feltehetően szintén az otthoni háztartás jövedelmének növelését, megélhetésének könnyítését szolgálta.

A *településméret* szerinti érdekes szelekciót a többváltozós elemzés is megerősítette: a tíz- és százezer fő közötti településekről mintegy kétszer nagyobb volt az elmozdulás esélye, mint az ezer és tízezer fő közöttiekből, és ez valamennyi modellben szignifikáns maradt. Feltételezhető, hogy a kisvárosokban élők nagyobb eséllyel jutottak hozzá a migrációhoz szükséges információhoz, mint a kisebb településeken (falvakban) élők, viszont a munkaerő-piaci lehetőségeik elmaradtak a nagyobb városokban élőkhez képest.²⁶

A *családi állapot* tekintetében a nőtlen/hajadon egyedülállók, valamint az élettársi kapcsolatban élők nagyobb migrációs esélye mind az alapmodellben, mind a szubjektív jóllét modelljében szignifikánsnak bizonyult, ám a megélhetéssel, munkával, lakáshellyel kapcsolatos változókat tartalmazó modellben az utóbbi kategória (élettársak) szignifikanciája eltűnt. Ez arra utal, hogy az élettársi kapcsolatban élők nagyobb arányú elmozdulása részben hátrányosabb helyzetükből adódott, míg a nőtlen/hajadon csoport ezekre a változókra kontrollálva is (feltehetően inkább a kötöttségek hiánya miatt) mobilabb volt.

A *roma származás* a kétváltozós elemzés alapján nagyobb migrációs intenzitással járt együtt, ami az első alapmodell változóira kontrollálva nem volt szignifikáns, de a gazdasági aktivitás hatását illetően érdekes változást hozott. A roma származásra is kontrollálva (nem, korcsoport és iskolai végzettség mellett) a munkanélküliek és a tanulók szignifikánsan kisebb eséllyel mozdultak el, mint az alkalmazottak. Ebből arra következtethetünk, hogy a roma származásúak közt nagyobb volt e két csoport aránya,²⁷ és mivel a romák intenzívebben vettek részt a migrációban, ez elfedte azt, hogy egyébként mind a munkanélküliek, mind a tanulók kisebb eséllyel mozdultak el.

²⁵ A második hullám idején külföldön tartózkodók esetében még nem tudni, milyen arányú visszatérés várható, és nincs adatunk az időszakos elmozdulások cirkuláris jellegéről sem.

²⁶ Ennek alapján várható lenne, hogy a legkisebb, ezer fő alatti településekről még kisebb esélyű legyen a migráció, ezt viszont adataink nem támasztották alá.

²⁷ Valóban: a roma származásúak 21%-a volt a munkanélküli és 12%-a tanuló, míg a nem romák közt ezek a csoportok 7, illetve 5,5%-ot képviseltek.

A *megélhetés, munka, lakáshelyzet* viszonylatában a kétváltozós összefüggéseknél megfigyelhető negatív szelekciót a többváltozós elemzés is alátámasztotta (Modell 1). Az anyagi gondokkal küszködők, a munkájukkal elégedetlenek, a rossz lakáskörülmények közt élők a második alapmodell változóira kontrollálva is nagyobb eséllyel vettek részt a migrációban, mint a „gondok nélkül” vagy „elfogadhatóan” élők, a munkájukkal elégedettek, illetve a nem hátrányos lakáshelyzetűek. Ezek a hatások – a lakásszegénység kivételével – a teljes modellben is érvényesültek, kiegészülve továbbá a korábbi munkanélküliség hatásával is, miszerint a migráció nagyobb eséllyel fordult elő azoknál, akik korábbi életük során többször is megtapasztalták a munkanélküliséget. Legjelentősebb hatás azonban a munkával való elégedettség kapcsán figyelhető meg: a munkájukkal elégedetlenek háromszor nagyobb eséllyel mozdultak el.

A *külföldön élő háztartástag* mindkét alapmodell változóira kontrollálva szignifikánsan növelte a migráció esélyét (80, illetve 70%-kal), ám a bővített modellben ez a hatás elveszett (Modell 1). Figyelembe kell azonban venni azt is, hogy ez a lehetséges kapcsolati tőke egy töredékét jelenti, hiszen más közeli családtag (például testvér, aki nem háztartástag) vagy rokon, barát stb. is része lehet annak a külföldön élő személyekből álló kapcsolathálónak, amely hozzájárulhat a migráció esélyének növeléséhez. Erről azonban nem rendelkezünk információval.

A *szubjektív jóllétet, illetve a pszichés és szociális közérzetet* tükröző (az elemzésbe bevont) változók szintén kivétel nélkül szignifikáns hatást mutattak a második alapmodell változóira kontrollálva (Modell 2). Növelte a migráció esélyét az otthoni kapcsolati tőke mozgósítási lehetőségének hiánya: akik úgy érezték, hogy kevésbé vagy egyáltalán nincs körülöttük egy olyan családi, baráti kapcsolatháló, amelyre szükség esetén támaszkodhatnak, könnyebben elmozdultak, míg ennek megléte fontos visszatartó erő lehetett.²⁸ Szintén nagyobb volt a migráció előfordulásának esélye a gyermekeik jövője miatt, illetve az ország gazdasági helyzete miatt aggódók körében, valamint azoknál is, akiknél a tényleges és az elvárt (megérdemeltnek vélt) életkörülmények között jelentősebb disszonancia mutatkozott. Az itt szereplő tényezők közül legnagyobb mértékben az *egészségi állapottal való elégedettség* járult hozzá a migráció létrejöttéhez: két és félszer nagyobb eséllyel mozdultak el az egészségükkel nagyon elégedettek az elégedetlenekhez képest. Ezzel szemben az *anómia* valamilyen szintű előfordulása viszont a felére csökkentette az elmozdulás esélyét. A teljes modellben e változók többsége – az ország gazdasági helyzete miatti aggodás kivételével – megőrizte hatását, bár valamivel gyengébb szignifikanciával.

²⁸ Ezzel összecseng, hogy a személyes (a partnerhez, a szülőkhöz kötődő) kapcsolatok feltétele már a migrációs szándékok kialakulásakor a legerősebb visszatartó erőnek bizonyult (Gödri – Kiss 2009).

A teljes modellt tekintve (amelyből a megélhetéssel való erős összefüggése miatt kihagytuk a „jelenlegi és elvárt életkörülmények” változót) megállapítható, hogy bár mind a megélhetéssel és a munkával, mind a szubjektív jólléttel kapcsolatos változók hatása érvényesült, összességében a munkával való elégedettség és az anómia szerepe bizonyult a legjelentősebbnek, miközben a kontroll-változók közül a településméret és a családi állapot hatása is szignifikáns maradt. Tehát a kisvárosbeli lakóhely, a nőtlen/hajadon családi állapot és a munkával való elégedetlenség egyértelműen növelte, az anómia viszont csökkentette a migráció előfordulását.

Az előzetes migrációs szándék, a várakozások és a külső elvárások szerepe

Ahhoz, hogy kiderítsük, milyen szerepe volt az előzetes migrációs szándékoknak, terveknek vagy egyáltalán a migrációs hajlamnak a migráció létrejöttében, a teljes modellhez építettük hozzá egyenként ezek változóit (10. táblázat). Az eredmények azt mutatják, hogy már a migrációs hajlam is – amely a migrációs szándéknál „gyengébb” mérőeszköznek tekinthető – szignifikánsan növelte a migráció esélyét: azok, akik élet- és munkakörülményeik javítása céljából hajlandóságot mutattak rá, hogy külföldre költözzenek, több mint kétszer nagyobb eséllyel indultak útnak a vizsgált időszakban. Ennél is nagyobb, mintegy három és félszeres eséllyel mozdultak el azok, akik bármilyen migrációs tervvel rendelkeztek az első hullám idején, és a terv típusát is figyelembe véve látható, hogy leginkább a hosszabb távú – néhány éves külföldi munkára vagy akár kivándorlásra (is) irányuló – tervek esetén következett be nagy eséllyel a migráció.²⁹ A modell magyarázó erejének növekedését,³⁰ valamint az esélyhányadosok szignifikancia-szintjét is szem előtt tartva, megállapítható, hogy a migrációs szándék a migráció létrejöttének statisztikailag szignifikáns előrejelzője. Ugyanakkor a teljes modellben látható változók közül kettő – a munkával való elégedettség és az anómia – szintén nagyon magas szignifikancia-szinten ($p < 0,001$) a migrációs tervek figyelembevételével is megőrizte a hatását, további öt változó pedig (településméret, családi állapot, lakásszegénység, támasz hiánya és az egészséggel való elégedettség) bár gyengébb szignifikanciával, de szintén hatott. Mindez azt jelzi, hogy az előzetes migrációs szándékok, tervek fontos, de nem egyedüli magyarázó tényezői a migráció létrejöttének. A végső modellben a tervek bevonása mellett is ható tényezők tulajdon-

²⁹ A migrációs hajlandóság és a migrációs tervek együttes beépítése a modellbe szintén jelzi, hogy a tervek a hajlandóságnál erősebb szignifikanciával és nagyobb esélyhányadossal (2,904, szemben az 1,737-el) magyarázzák a migráció előfordulását.

³⁰ A Nagelkerke R^2 a teljes modellnél szereplő 0,141-ről a migrációs terv változó bevonása után 0,190-re nőtt.

képpen a szándékok és a cselekvés közötti diszkrpanciát is magyarázzák (erre a következőkben részletesebben is kitérünk).

*10. Az előzetes migrációs hajlam, illetve szándék szerepe a migráció létrejöttében (logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)
Role of previous migration willingness and migration intentions in migration behaviour (odds ratios in logistic regression models)*

Magyarázó változók (migrációs hajlandóság, illetve szándék 2006-ban)	Teljes modell + migrációs hajlandóság		Teljes modell + migrációs terv		Teljes modell + migrációs terv típusa	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
<i>Migrációs hajlandóság</i> (ref.: nem volt)	***	2,299				
<i>Migrációs terv</i> (ref.: nem volt)			***	3,474		
<i>Migrációs terv típusa</i> (a leghosszabb tervezett időtáv)					***	
nem volt terv (ref.)						1
legfeljebb rövid távú (néhány hét/ hónap)					***	3,126
legfeljebb hosszú távú (néhány év)					***	3,752
akár kivándorlás is					***	3,849
Nagelkerke R ²		0,158		0,189		0,190

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.
Szignifikancia: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,05.

És végül: van-e szerepük a migrációval kapcsolatos várakozásoknak és a külső elvárásoknak a migráció létrejöttében, vagy hatásuk – a tervezett viselkedélmélet modelljének megfelelően – csak a szándékokon keresztül érvényesül? E kérdés megválaszolásához a várakozások és a külső elvárások változóit építettük rá meglévő modelljeinkre, majd szignifikáns hatás esetén az adott modellt a migrációs terv változójával is tovább bővítettük, így ellenőrizve, hogy megmarad-e a közvetlen hatás.

A migráció várható hatásaival kapcsolatos összevont változóink közül csak a pozitív várakozásokat (azaz a migráció feltételezett előnyeit) megjelenítő változó hatása bizonyult szignifikánsnak. Azok, akik a felsorolt területek több mint a felén pozitív változást vártak (azaz javulást feltételeztek) a migráció révén, nagyobb eséllyel mozdultak el – számos egyéb, az előzőekben bemutatott háttér-változóra kontrollálva (11. táblázat). A migrációs terv bevonásával azonban ez a hatás mindhárom modell esetén eltűnt.

11. A migrációval kapcsolatos várakozások szerepe a migráció létrejöttében
(logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)
Role of migration-related expectations in migration behaviour
(odds ratios in logistic regression models)

Magyarázó változók (2006-ban)	Modell 1 + várakozás		Modell 1 + várakozás + migrációs terv		Modell 2 + várakozás		Modell 2 + várakozás + migrációs terv		Teljes modell + várakozás		Teljes modell + várakozás + migrációs terv	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
Pozitív várakozás (feltételezett helyzetjavulás) 0–2 területen (ref.)					*							
3–4 területen		1		1		1		1		1		1
5–8 területen	*	1,635		1,142	**	1,912		1,358	*	1,607		1,101
Migrációs terv (ref.: nem volt)			***	2,896			***	3,415			***	3,474
Nagelkerke R ²	0,101		0,135		0,116		0,163		0,146		0,191	

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Szignifikancia: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,05.

Az észlelt külső elvárások (a barátok, szülők, rokonok részéről tapasztalt nyomás) hatása csak a szubjektív jóllét változóit tartalmazó modellben (Modell 2) érvényesült, másfélszeresére növelve az elmozdulás esélyét (12. táblázat). (Ennél kissé erősebb volt mind a szülők, mind a rokonok részéről tapasztalt elvárás, míg a barátoké nem volt szignifikáns.) A migrációs terv bevonása után azonban ebben az esetben is eltűnt a hatás.

12. A migrációval kapcsolatos külső elvárások szerepe a migráció létrejöttében
(logisztikus regressziós modellek esélyhányadosai)
Role of perceived external norms in migration behaviour
(odds ratios in the logistic regression models)

Magyarázó változók (2006-ban)	Modell 2 + külső elvárás		Modell 2 + külső elvárás + migrációs terv	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
Elvárás barát, szülő vagy rokon részéről (ref.: nem volt)				1
volt	*	1,486		1,037
Migrációs terv (ref.: nem volt)			***	3,322
Nagelkerke R ²	0,111		0,156	

Forrás: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Megjegyzés: A külső elvárások hatása csak a Modell 2-ben érvényesült. Szignifikancia: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,05.

Mindez azt igazolja, hogy a vizsgált szubjektív tényezők – mind a migrációval kapcsolatos előzetes várakozások, mind az észlelt külső elvárások – valóban hatással vannak a migráció létrejöttére, azonban hatásuk a migrációs szándékon keresztül érvényesül. Azok, akik a migráció révén a legtöbb területen pozitív változást (javulást) feltételeznek, illetve szűkebb környezetük részéről a migráció irányába ható elvárásokat tapasztalnak, nagyobb eséllyel szövegetnek migrációs terveket, és ezáltal nagyobb eséllyel is mozdulnak el. Adataink tehát alátámasztják az Ajzen-féle tervezett viselkedésemélet modelljét, noha annak csak két komponensét, az attitűdöket (előzetes várakozásokat) és a szubjektív normákat (külső elvárásokat) sikerült tesztelni.

A migrációs tervek megvalósulását magyarázó tényezők – többváltozós modellek

Az előzőekben bemutatott logisztikus regressziós modellek a migráció létrejöttét magyarázó tényezőket és a migráció során megfigyelhető szelekciót tárták fel a vizsgált időszakban. De – mint azt a kétváltozós elemzés alapján is sejtethetjük – nemcsak a kibocsátó népességhez képest figyelhető meg szelekció, hanem a migrációs tervekkel rendelkezők csoportján belül a terveiket megvalósítók (szándékos migránsok) és meg nem valósítók (álmodozók) között is. A migrációt magyarázó teljes modellben a tervek bevonása mellett is szignifikánsan ható tényezők valójában már jelezték, hogy milyen változók mentén jön létre a szándékok és a cselekvés közötti diszkrépancia. A következőkben a migrációs tervek megvalósulását logisztikus regressziós modellekkel is megvizsgáljuk, arra keresve választ, hogy a migrációt tervezők körében milyen tényezők segítik elő, vagy gátolják a migrációs szándék valóra váltását. A modellek építésénél itt is az előzőekben ismertetett módon jártunk el (13. táblázat).

Bár az alapmodellekben nem érvényesült a *nem* hatása, a munkával való elégedettséget és a lakáshelyzetet is figyelembe véve (Modell 1), látható, hogy a nők mintegy 65%-kal nagyobb eséllyel valósították meg migrációs terveiket. Ez az összefüggés azt sejteti, hogy a férfiakra inkább jellemző munkával való elégedetlenség és hátrányos lakáshelyzet növelte terveik megvalósításának esélyét, és így elfedte azt, hogy egyébként – ezekre kontrollálva – migrációs szándékaik valóra váltásában elmaradtak a nőkhöz képest. A *korcsoport* hatása egyáltalán nem, az *iskolai végzettség* hatása pedig csak részben mutatkozott meg: az érettségizettek kisebb eséllyel valósították meg terveiket, mint a legfeljebb nyolc osztályt végzettek (ez az összefüggés azonban a munkával való elégedettséget és a lakáshelyzetet is figyelembe véve eltűnik). A *gazdasági aktivitás* hatása sem érvényesült a tervek valóra váltásában, csupán a szubjektív jóllét változóit bevonva (Modell 2) figyelhető meg a tanulók kisebb esélye. Ez abból adódik, hogy legkevésbé rájuk volt jellemző az anómia, amelynek hiánya

viszont – mint láhattuk – jelentősen növelte a migráció esélyét (így a két hatás kioltotta egymást).

A *településméret*, amely a migráció létrejöttében fontos szelektív tényező volt, a tervek megvalósulását is meghatározta: nemcsak összességben, de a tervezőkön belül is nagyobb eséllyel indultak útnak a kisvárosokban élők, mint a kisebb települések lakói. A *családi állapot* szintén meghatározó volt: a nőtlenek, hajadonok, valamint az élettársi kapcsolatban élők körében nemcsak a migrációs tervek előfordulása volt gyakoribb, hanem terveik megvalósítására is nagyobb eséllyel került sor, mint a házasok esetében. Különösen a nőtlen/hajadon családi állapot növelte jelentősen (a teljes modellben is több mint ötszörösére) a tervek valóra váltásának esélyét.

13. A migrációs tervek két hullám közötti megvalósulásának esélyhányadosai (logisztikus regressziós modellek – szándékos migránsok versus álmodozók)
Odds ratios of realisation of previous migration plans between the two waves (logistic regression models – intended migrants versus dreamers)

Magyarázó változók (jellemzők 2006-ban)	Alapmodell 1 (kontroll- változók 1)		Alapmodell 2 (kontroll- változók 2)		Modell 1 (A2+munka, lakás)		Modell 2 (A2+szubjektív jóllét)		Teljes modell	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
<i>Nem</i> (ref.: férfi)										
nő		1,253		1,451	+	1,649		1,495	+	1,687
<i>Korcsoport</i>										
40 felett (ref.)		1		1		1		1		1
25 alatt		1,805		0,901		0,743		1,181		0,823
25–29		1,381		0,927		0,799		1,447		1,188
30–34		0,973		0,789		0,671		1,229		0,987
35–39		1,322		1,223		1,025		1,444		1,161
<i>Iskolai végzettség</i>										
8 osztály vagy kevesebb (ref.)		1		1		1		1		1
szakiskola (10 osztály)		0,929		0,857		1,043		0,748		0,948
érettségizett	+	0,564	*	0,493		0,631	*	0,427		0,577
felsőfokú		0,648		0,511		0,654		0,463		0,593
<i>Gazdasági aktivitás</i>										
alkalmazott (ref.)		1		1		1		1		1
önálló		0,457		0,550		0,691		0,156		0,155
munkanélküli		0,656		0,756		1,120		0,728		1,008
tanuló		0,489		0,493		0,726	*	0,210		0,304
egyéb inaktív		0,955		0,974		1,109		0,785		0,970
<i>Településméret</i>										
1000–10 000 (ref.)				1		1		1		1
1000 alatt				1,268		1,557		1,259		1,452
10 000–100 000			*	1,852		2,359	+	1,961	*	2,626
100 000 felett				0,913		1,191		0,769		0,911
<i>Családi állapot (párkapcsolat)</i>			**		*		**		**	
házas (házastárssal él) (ref.)				1		1		1		1
nőtlen/hajadon (egyedül él)			**	2,751	**	2,847	***	5,835	**	5,453
elvált, özvegy (egyedül él)				0,697		0,781		0,670		0,962
élettársal él			*	2,736	*	2,573	*	3,073	*	2,686

Magyarázó változók (jellemzők 2006-ban)	Alapmodell 1 (kontroll- változók 1)		Alapmodell 2 (kontroll- változók 2)		Modell 1 (A2+munka, lakás)		Modell 2 (A2+szubjektív jóllét)		Teljes modell	
	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)	Szig.	Exp(B)
<i>Munkával való</i>					*				*	
<i>elégedettség</i>										
elégedett (ref.)						1				1
elégedetlen					**	2,425			*	2,462
nem dolgozik						0,841				0,883
<i>Lakászegénység</i>										
nem hátrányos						1				1
lakáshelyzet (ref.)										
hátrányos lakás- helyzet					*	2,056			*	2,084
<i>Külföldön élő háztar- tástag (ref.: nincs ilyen személy)</i>						1				1
van						0,908				0,719
<i>Szükség esetén mindig támaszkodhat valakire (ref.: teljesen igaz)</i>								1		1
nem vagy csak részben igaz							+	1,641	*	1,760
<i>Egészséggel való elégedettség</i>										
elégedetlen (ref.)										1
közepesen elégedett										2,816
nagyon elégedett										3,122
<i>Anómia</i>										
(inkább) nem jel- lemző (ref.)								1		1
(inkább) jellemző							**	0,452	**	0,448
<i>Aggódik gyermeke jövője miatt</i>								+		
nem érinti (ref.)								1		1
egyáltalán nem vagy kicsit								2,547		2,042
nagyon							*	3,049	+	2,395
<i>Aggódik az ország gazdasági helyzete miatt</i>										
egyáltalán nem vagy kicsit (ref.)								1		1
nagyon								1,413		1,322
Nagelkerke R ²	0,035		0,085		0,124		0,181		0,226	

Adatok forrása: Életünk fordulópontjai – Erdély, saját számítás.

Szignifikancia: ***: p<0,001; **: p<0,01; *: p<0,5; +: p<0,1.

A munka és a lakáshelyzet tekintetében megfigyelt negatív szelekció itt is érvényesült (Modell 1): a *munkájukkal elégedetlenek* és a *hátrányos lakáshelyzetűek* a tervezőkön belül is legalább kétszer nagyobb eséllyel mozdultak el. A megélhetés (mint a jövedelmi helyzet mutatója), valamint a korábbi munkanélküliség azonban nem volt hatással a tervek megvalósítására (már az első alapmodell változóira kontrollálva sem, ezért a Modell 1-ből kimaradtak), holott a tervek előfordulását mindkét tényező szignifikánsan meghatározta. Hasonló-

képpen a külföldön élő háztartástag is csak a tervek kialakulásának esélyét növelte, megvalósulásukra nem volt hatással.

A *szubjektív jóllét* változói közül a szükség esetén mozgósítható kapcsolati tőke hiánya és a gyermek jövője miatti aggodalom növelte, míg az *anómia* előfordulása csökkentette a migrációs tervek megvalósításának esélyét (Model 2). Mindhárom tényező – de legnagyobb szignifikanciával az anómia – hatása a teljes modellben is érvényesült. Az anómia szerepe azért is érdekes, mert ellentétes hatást mutat a folyamat két szakaszában: előfordulása növelte a migrációs szándék kialakulásának esélyét, a szándék valóra váltásának esélyét viszont csökkentette. Az egészséggel való elégedettség nem járt együtt a tervek megvalósításának nagyobb esélyével, az egészségi állapotuk miatti aggodalom a tervezők egy részét azonban otthon tartotta (de ez a hatás csak az első alapmodellre kontrollálva volt szignifikáns).

Bár a migrációs tervek megvalósulását kevesebb tényező magyarázza (különösen a migrációs szándékot magyarázó tényezőkhöz képest), e tényezők magyarázó ereje összességében nagyobb, mint a migráció előfordulását magyarázó tényezőké (a Nagelkerke R^2 a teljes modellben, itt 0,226, szemben a korábbi 0,141-gyel).

A migrációval kapcsolatos várakozások és az észlelt külső elvárások hatása a tervek valóra váltására azonban egyáltalán nem érvényesül (már az első alapmodell változóira kontrollálva sem). Bár több tanulmány kiemeli, hogy a migráció várható előnyeivel és hátrányaival kapcsolatos várakozások³¹ fontos szerepet játszanak a migrációs döntéshozás folyamatában (Fawcett 1985; Simmons 1985; De Jong et al. 1985; De Jong 2000), továbbá az országhatáron belüli migráció esetén a külső (főként családi) normák szándékokra kontrollált hatását is kimutatták (De Jong 2000), elemzésünk azt igazolja, hogy ezek a tényezők csak a szándékok kialakulására hatnak, a tervek megvalósulására nem.

Összegzés és következtetések

A tanulmány a migrációs tervek és a megvalósult migráció közötti kapcsolatot vizsgálja az *Életünk fordulópontjai – Erdély* című 2006-ban és 2009-ben készült panelkutatás alapján, és egyúttal bepillantást nyújt az erdélyi magyarok elvándorlásának szelekciós mechanizmusába. Tudomásunk szerint a középkelet-európai régióban ez az első olyan vizsgálat, amelyben a migrációs szándékok feltárását a teljes kiinduló minta (nemcsak a tervezők) újbóli felkeresése és az elköltözött személyek tartózkodási helyének rögzítése követte. Így lehe-

³¹ Ezek a várakozások több szerzőnél a különböző (jelenlegi és alternatív) lakóhelyeknek az egyéni célok elérése szempontjából megítélt hasznosságaként (*place-utility*), az odaköltözés előnyeinek és hátrányainak mérlegeléséeként is megjelennek.

tővé vált a migráció létrejöttét a kínálati oldalról magyarázó tényezők részletes feltárása, és az előzetes migrációs szándék a migráció előrejelzésében játszott szerepének tisztázása. Az első hullám során gyűjtött adatok azt is lehetővé tették, hogy az Ajzen-féle tervezett viselkedés elméletét a migrációs döntésekre alkalmazva a migrációval kapcsolatos attitűdök (a kivándorlás várható előnyei-re, illetve hátrányaira vonatkozó percepciók), valamint a szubjektív normák (a mikrokörnyezetben tapasztalt elvárások) migrációra gyakorolt hatását vizsgáljuk.

Az eredmények azt mutatják, hogy a migrációs tervek 17%-át követte migráció a vizsgálat két hulláma közötti hároméves időtartam alatt, ugyanakkor a migrációt nem tervezők körében is előfordult – még ha viszonylag csekély mértékben is (5%) – a migráció. Összességében a megkérdezettek közel háromnegyede korábbi szándékaival összhangban cselekedett, azaz a terveinek megfelelően migrált, illetve helyben maradt. A szándékos migránsok (akiknél a migrációs tervet tényleges migráció is követte) nemcsak fiatalabbak, alacsonyabb iskolai végzettségűek és kisebb arányban házások, hanem a hátrányos anyagi, munkaerő-piaci és lakáshelyzet is nagyobb mértékben volt jellemző rájuk, mint a migrációt nem is tervező helyben maradókra. Az ún. álmódosítók (akik migrációs terveiket nem valósították meg) összetétele több szempontból a szándékos migránsokéra hasonlít, ami arra utal, hogy a szelekció részben már a szándék kialakulásánál végbement.

A migránsok negatív szelekcióját a többváltozós elemzés is megerősítette: a kétezres évek második felében az anyagi nehézségekkel küzdők, a korábbi életük során többször is munkanélküliséggel szembesülők, a munkájukkal elégedetlenek, valamint a rossz lakáskörülmények közt élők nagyobb eséllyel kapcsolódtak be a migráció valamilyen (akár időszakos) formájába. A pszichés és szociális közérzet szintén meghatározó volt: a biztos támaszt jelentő kapcsolatok hiánya, valamint a gyermek jövője miatti aggodalom növelte a migráció esélyét, akárcsak a saját egészségi állapottal való elégedettség; az anómia (a jövőbe vetett bizalom hiánya, az „elveszettség” érzése) viszont jelentősen csökkentette azt. Ezek az összefüggések az alapvető demográfiai jellemzőkre kontrollálva is érvényesültek. Összességében tehát elmondható, hogy a megélhetéssel, munkával kapcsolatos dimenziókban inkább negatív szelekció zajlott, a szubjektív egészségi állapot, illetve anómia tekintetében viszont pozitív.

Az előzetes migrációs szándékot is figyelembe véve, ez bizonyult a migráció esélyét leginkább növelő tényezőnek: több mint háromszor nagyobb eséllyel mozdultak el a két hullám között a migráció valamely típusát tervezők, mint a nem tervezők (miközben a modell magyarázó ereje is jelentősen nőtt). Ennek alapján megállapítható, hogy *a migrációs tervek a tényleges migráció statisztikailag szignifikáns előrejelzői*. Ugyanakkor az előzetes szándék figyelembevétele mellett is erős szignifikanciával megmaradt a munkával való elégedetlenség és az anómia említett hatása. Ezek tehát a migrációt a szándékok megléte mellett is elősegítő, illetve a szándékok ellenére gátló tényezők. Bár a

migrációval kapcsolatos pozitív várakozások és részben – csak a szubjektív jóllét változóira kontrollálva – az észlelt külső elvárások szintén növelték a migráció létrejöttének esélyét, a migrációs szándékot is figyelembe véve ezek a hatások eltűntek. Mindez azt igazolja, hogy a migrációval kapcsolatos attitűdök és szubjektív normák hatása a migrációra – az Ajzen-féle tervezett viselkedés elméletének megfelelően – csak a migrációs szándékon keresztül érvényesül.

A negatív szelekció nemcsak a kibocsátó népességhez képest, hanem a migrációs tervek megvalósítása során is kimutatható volt: a terveket megvalósító szándékos migránsok és a terveket meg nem valósító álmodozók között. A munkával való elégedetlenség és a hátrányos lakáshelyzet a tervezők csoportján belül is legalább kétszeresére növelte az elmozdulás esélyét, akárcsak a gyermekeik jövője miatti aggodalom, valamint a támaszt jelentő – ezáltal a helyhez kötődést inkább segítő – kapcsolatok hiánya. Az anómia viszont csökkentette a migrációs szándék valóra váltásának esélyét, holott annak kialakulásához hozzájárult.

Összességében megállapítható tehát, hogy az erdélyi magyarok elvándorlási folyamatában a migráció tervezési szakaszában korábban kimutatott negatív szelekciót (Gödri – Kiss 2009) több dimenzióban a megvalósulási szakaszban is negatív szelekció követte. Az a feltételezésünk, hogy bizonyos egyéni erőforrásokkal, a migráció során konvertálható tőkékkel inkább ellátott csoportoknak nagyobb esélyük van rá, hogy migrációs terveiket valóra váltsák, a fiatal életkor, az iskolai végzettség és az anyagi tőke tekintetében nem igazolódott. Egyedül a jövőbe vetett bizalom, a mindennapi dolgok feletti kontroll és az életben való tájékozódás szubjektív érzete (összességében tehát az anómia hiánya) volt az a „tőke”, amely a migrációs tervek megvalósítását elősegítette.

Bár egyéni szinten az előzetes migrációs szándék/terv a migráció elsődleges meghatározója (legnagyobb eséllyel a tervezők mozdultak el), az is látható, hogy a szándékok alapján a tényleges migráció volumenét jelentősen túlbecsülnénk, és a migránsok összetételének becslésében is adódna torzítás. Ahhoz, hogy a migrációs szándékok, tervek a migráció előrejelzésére alkalmasabb indikátorok legyenek, fontos a mérésük „finomítása”. Láhattuk, hogy a *migrációs terv* hatása a migráció létrejöttére erősebbnek bizonyult, mint a *migrációs hajlandósága*. Ez szintén azt jelzi, hogy minél pontosabb a migrációra való „elszántság” mérése, annál jobb a mutató prediktív ereje, tehát fontos a migrációs terveken belül is további – például az időzítésre, az előkészületekre vonatkozó – kérdésekkel szűrni a „komoly” terveket. Ez feltehetően a várható migráció nagyságrendjét és összetételét is pontosabban előrejelző migrációs potenciál mutatót eredményezne.

IRODALOM

- Ajzen, I. (1991): The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.
- Ajzen, I. (2005a): From intentions to actions. In *Attitudes, Personality and Behavior (Second Edition)*. Milton-Keynes, England: Open University Press, 99–116.
- Ajzen, I. (2005b): Explaining intentions and behavior. In *Attitudes, Personality and Behavior (Second Edition)*. Milton-Keynes, England: Open University Press, 117–141.
- Ajzen, I. – Fishbein, M. (1980): *Understanding Attitudes and Predicting Social Behaviour*. New York: Prentice Hall.
- Ambrosini, J. W. – Peri, G. (2012): The Determinants and the Selection of Mexico-US Migrants. *The World Economy*, 35(2), 111–151.
- Berencsi, Zs. (1995): Az elvándorlási szándékok Magyarországon 1994-ben. *Szociológiai Szemle*, 2, 99–106.
- Bijak, J. (2011): *Forecasting International Migration in Europe: A Bayesian View*. Springer.
- Borjas, G. J. (1987): Self-Selection and the Earnings of Immigrants. *American Economic Review*, 77(4), 531–553.
- Brücker, H. – Defoort, C. (2009): Inequality and the self-selection of international migrants: theory and new evidence. *International Journal of Manpower*, 30(7), 742–764.
- Buck, N. (2000): Using panel surveys to study migration and residential mobility. In D. Rose (ed.): *Researching Social and Economic Change. The uses of household panel studies*. Routledge: London and New York, 250–272.
- Chort, I. (2012): *New insights into the selection process of Mexican migrants. What can we learn from discrepancies between intentions to migrate and actual moves to the U.S.?* Paris: School of Economics, Working paper, 2012 – 18.
- Coleman, D. – Salt, J. (1992): *The British Population: Patterns, Trends and Processes*. Oxford: Oxford University Press.
- De Jong, G. F. (2000): Expectations, gender and norms in migration decision-making. *Population Studies*, 54(3), 307–319.
- De Jong, G. F. – Root, B. D. – Gardner, R. W. – Fawcett, J. T. – Abad, R. G. (1985): Migration Intentions and Behavior: Decision Making in a Rural Philippine Province. *Population and Environment*, 8(1/2), 41–62.
- Eurostat (2014): Migration and migrant population statistics. Data from May 2014. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
- Fassmann, H. – Hintermann, Ch. (1998): Potential East-West Migration. Demographic Structure, Motives and Intentions. *Czech Sociological Review*, 6(1), 59–72.
- Fawcett, J. T. (1985): Migration psychology: new behavioral models. *Population and Environment*, 8(1/2), 5–14.
- Fernandez-Huertas Moraga, J. (2013): Understanding Different Migrant Selection Patterns in Rural and Urban Mexico. *Journal of Development Economics*, 103, 182–201.

- Fuller, T. D. – Lightfoot, P. – Kamnuansilpa, P. (1985): Mobility Plans and Mobility Behavior: Convergences and Divergences in Thailand. *Population and Environment*, 8(1/2), 15–40.
- Gardner, R. W. – De Jong, G. F. – Arnold, F. – Cariño, B. V. (1985): The best-laid schemes: an analysis of discrepancies between migration intentions and behaviour. *Population and Environment*, 8(1/2), 63–77.
- Goldsmith, H. C. – Beegle, J. A. (1962). *The initial phase of voluntary migration*. East Lansing: Michigan State University, Rural Sociology Studies, No. 1.
- Gödri I. – Feleky G. A. (2013): Elvándorló fiatalok? Migrációs tervek a magyarországi 18–40 évesek körében. *KorFa Népesedési Hírlevél*, 2013/5.
- Gödri I. – Kiss T. (2009): Migrációs hajlandóság, tervek és attitűdök az erdélyi magyarok körében. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 86. 183–218.
- Hárs Á. (2008): *Migrációs tervek és megvalósulásuk. Okok, ösztönzők és visszatartó erők*. Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány. Kézirat.
- Hárs Á. – Örkény A. – Sik E. (2006): *A román-bolgár EU-csatlakozás magyar munkaerőpiacra gyakorolt várható hatásai*. TÁRKI, Budapest.
- Hárs Á. – Simonovits B. – Sik E. (2004): Munkaerőpiac és migráció: fenyegetés vagy lehetőség? In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest, 272–290.
- Horváth, I. (2003): Migrációs hajlandóság az erdélyi magyarság körében – 2003. október. *Erdélyi Társadalom*, 1(2), 39–53.
- Hunt, J. (2004): Innis Lecture: Are Migrants More Skilled than Non-Migrants? Repeat, Return, and Same-Employer Migrants. *The Canadian Journal of Economics / Revue canadienne d'Economie*, 37(4), 830–849.
- Kan, K. (1999): Expected and unexpected residential mobility. *Journal of Urban Economics*, 45(1), 72–96.
- Kanaiaupuni, S. M. (2000): Reframing the Migration Question: An Analysis of Men, Women, and Gender in Mexico. *Social Forces*, 78(4), 1311–1347.
- Kapitány B. – Spéder Zs. (2004): *Szegénység és depriváció. Társadalomszerkezeti összefüggések nyomában*. KSH NKI Műhelytanulmányok 4. KSH NKI, Budapest.
- Kiss T. – Barna G. (2013): *Erdélyi magyarok a magyarországi és a romániai politikai térben*. Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről, Nr. 50., Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Kiss T. – Kapitány B. (2009): Magyarok Erdélyben: a minta kialakítása és az adatfeldvétel. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 86. 33–54.
- Kley, S. (2011): Explaining the stages of migration within a life-course framework. *European Sociological Review*, 27(4), 469–486.
- Kley, S. – Mulder, C. H. (2010): Considering, planning, and realizing migration in early adulthood. The influence of life-course events and perceived opportunities on leaving the city in Germany. *Journal of Housing and the Built Environment*, 25. 73–94.
- Lu, M. (1998): Analyzing migration decisionmaking: relationships between residential satisfaction, mobility intentions, and moving behaviour. *Environment and Planning A*, 30(8), 1473–1495.
- Lu, M. (1999): Do people move when they say they will? Inconsistencies in individual migration behaviour. *Population and Environment*, 20(35), 467–488.

- Massey, D. S. – Espinosa, K. E. (1997): What's Driving Mexico-U.S. Migration? A Theoretical, Empirical, and Political Analysis. *American Journal of Sociology*, 102(4), 939–999.
- McKenzie, D. – Rapoport, H. (2010): Self-selection patterns in Mexico-U.S. migration: the role of migration networks. *The Review of Economics and Statistics*, 92(4), 811–821.
- Murray, R. – Harding, D. – Angus, T – Gillespie, R. – Arora, H. (2012): *Emigration from the UK*. Research Report 68, November 2012, Home Office.
- Nyíró, Zs. (2013): A migrációs potenciál alakulása Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 2013(3), 281–285.
- Palloni, A. et al. (2001): Social Capital and International Migration: A Test Using Information on Family Networks. *American Journal of Sociology*, 106(59), 1262–1298.
- Papapanagos, H. – Sanfey, P. (2001): Intention to Emigrate in Transition Countries: The Case of Albania. *Journal of Population Economics*, 14 (3), 491–504.
- Rossi, P. H. (1955): *Why families move*. New York: The Free Press.
- Sik E. (2006): *A vándorlási hajlandóság változatlan, sőt...* TÁRKI, Budapest.
- Sik E. (2012): *Csúcs a migrációt tervezők aránya*. TÁRKI, Budapest.
- Sik E. – Simonovits B. (2002): Migrációs potenciál Magyarországon, 1993–2001. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 207–219.
- Simmons, A. B. (1985): Recent Studies on Place-Utility and Intention to Migrate: An International Comparison. *Population and Environment*, 8(1/2), 120–140.
- Stark, O. (1991): *The Migration of Labour*. Cambridge: Basil Blackwell.
- Taylor, J. E. (1986): Differential migration, networks, information and risk. In Stark, O. (ed.): *Research in Human Capital and Development 4. Migration, Human Capital, and Development*. Greenwich, Conn.: JAI Press, 147–171.
- Van Dalen, H. P. – Henkens, K. (2007): Longing for the good life: understanding emigration from a high income country. *Population and Development Review*, 33(1), 17–45.
- Van Dalen, H. P. – Henkens, k. (2008): *Emigration Intentions: Mere Words or True Plans? Explaining International Migration Intentions and Behavior*. Tilburg University, Center for Economic Research.
- Van Dalen, H. P. – Henkens, K. (2013): Explaining emigration intentions and behaviour in the Netherlands, 2005–10. *Population Studies*, 67(2), 225–241.

Tárgyszavak:

Nemzetközi vándorlás
Panelvizsgálat
Migrációs szándékok

**REALISATION OF MIGRATION INTENTIONS – LESSONS FROM A
PANEL STUDY**

The role of previous migration intentions, subjective expectations and perceived external norms

Abstract

The article examines the relationship between migration plans and actual migratory moves of ethnic Hungarians living in Transylvania, and provides insights into the mechanism of self-selection of migrants. The analysis is based on data deriving from the panel study *Turning points of the life course – Transylvania (Életünk fordulópontjai – Erdély)* administered in 2006 and 2009. Potential determinants of migration includes rudimentary socio-demographic characteristics and, variables concerning work, livelihood, housing and subjective wellbeing; in addition, a special emphasis is laid on exploring the role of previous migration intentions, migration-related subjective expectations (perceptions concerning the expected advantages and disadvantages of migration) as well as the perceived external norms and pressures.

According to the results, 17% of the migration plans was followed by actual migration between the two waves of the study. International mobility occurred among non-planners as well, albeit only to a relatively small extent (5%). Migrants who have had previous migration plans are younger, less educated, have a less favourable financial, labour market and housing condition, and a smaller proportion of them is married as compared to those who neither planned migration nor went abroad. The composition of dreamers (those who had migration intentions, but did not implement them) is in many ways similar to that of migrants with previous plans, suggesting that the selection partially took place at the time the intention was formed.

The negative selection of migrants in the dimensions of livelihood and work was confirmed by multivariable analysis; nevertheless, a positive selection was experienced concerning health and anomie (lack of trust in the future, of perceived control over everyday issues, and of orientation in life). Negative selection was not only revealed concerning the population of origin, but also in the process of realizing the plans (between movers and dreamers): even within the group of planners, job dissatisfaction and unfavourable housing conditions at least doubled the probability of migration, and so did the concern for the future of the children, and the lack of relationships providing support, too. On the other hand, anomie decreased the chances of the realisation of migration intentions, even though it contributed to the development of migration plans.

Our analysis confirmed that existence of previous migration plans constitutes a statistically significant predictor of actual migration: those planning migration in 2006 were more than three times more likely to emigrate till 2009 as compared to non-planners. At the same time, even after controlling for intention, the effects of job dissatisfaction and anomie remain significant. While positive expectations and

– to some extent – perceived external norms regarding migration increased the chances of international mobility, these effects disappeared when the previous intention to migrate was taken into account. This finding affirms that migration-related attitudes and subjective norms influence migration behaviour indirectly, via migration intentions – as suggested by Ajzen's theory of planned behaviour.

Although at individual level migration intention/plan constitutes the primary determinant of migration, it has become evident that based solely on information on the existence of intentions, the magnitude of migration can be considerably overestimated, and estimations regarding the composition of migrants are likely to be biased as well. In order to use migration intentions and plans as more appropriate indicators for predicting future migration, it is essential to “refine” their measurement, i.e. exploring “serious” migration plans with the use of an elaborated set of questions, including items concerning timing and preparation, among other things.

MELLÉKLET

*Becslési és súlyozási eljárások az Életünk fordulópontjai – Erdély kutatás két hullámának összevont adatbázisán*³²

A panelkopás jelensége miatt az *Életünk fordulópontjai – Erdély* kutatás első és a második hulláma adatainak együttes kezelése indokoltá tette becslési eljárások lefolytatását, illetve ezek alapján új – az első hullám adatbázisának súlyától eltérő – súlyok létrehozását. A becslési eljárások alapvetően két célt szolgáltak: egyrészt a belföldön és külföldön tartózkodók (*Becslési eljárás I.*), másrészt a visszatértek (*Becslési eljárás II.*) arányának meghatározását.

Becslési eljárás I.

Vizsgálatunk kiinduló mintáját az első hullámban kérdőívet kitöltő 2492 személy alkotja. A második hullámban 1690 fővel sikerült közülük újra kérdőívet kitölteni, továbbá 410 fő tartózkodási helyét sikerült egyértelműen kideríteni (7 fő pedig elhunyt). 385 főről viszont semmilyen információt nem sikerült megszerezni. Ezért becslést készítettünk arra vonatkozóan, hol tartózkodik a 385 ismeretlen hollétű személy. Ennek alapjául egy olyan modell szolgált, amely figyelembe vette, hogy a „biztos” belföldön vagy külföldön tartózkodók (illetve azok, akik meghaltak a két hullám között) milyen jellemzőkkel bírnak bizonyos változók – többek között életkor, nem, iskolai végzettség, nemzetiség, etnikum, párkapcsolati jellemzők, vendégmunka-tapasztalat és korábbi külföldi tervek – szerint.³³ A becslés eredménye alapján a szóban forgó 385 fő közül a második megkeresés idején valószínűsíthetően 358 fő belföldön, 23 fő külföldön élt, 4 fő pedig már meghalt. Az első hullám súlyait alkalmazva – amely a nem, a korcsoport, az iskolai végzettség és az etnikai kistérségi változókat vette alapul –, továbbá a becslést is figyelembe véve, az első hullámban meginterjúvált 2492 fő mintegy 93,7%-a a második hullám idején belföldön, 5,8%-a külföldön élt, 0,6% pedig meghalt.

Új súly I.

Az elemzés során kizárólag azon 2107 kutatási alany válaszait vesszük figyelembe, akik tartózkodási helyéről (illetve haláláról) biztos információkkal rendelkezünk. Az első hullám súlyait éppen ezért úgy módosítottuk, hogy a fenti arányok a biztos hollétűek 2107 fős almintáján belül is érvényesüljenek (biztosítva azt, hogy a súlyozott elemszám is 2107 legyen) – így kaptuk meg az *új súly I*-et. A lemorzsolódás, illetve a jelzett transzformációk a minta összetételére gyakorolt hatását vizsgálva megállapítható, hogy a második hullám általunk vizsgált almintájának összetétele nem tér el jelentősen az első hullám mintájától (lásd *M1 táblázat*).

³² A szerzők ezúton is szeretnének köszönetet mondani Fraller Gergelynek, a KSH szakmai tanácsadójának a súlyozási eljárásban nyújtott segítségért.

M1. Az első hullám mintája és a második hullám biztos hollétűek mintájának összehasonlítása nem, kor, iskolai végzettség és gazdasági aktivitás szerint
Comparison of the sample of the first wave and those with known whereabouts in the second wave by sex, age, educational status and economic activity

Társadalmi-demográfiai jellemzők 2006-ban	1. hullám mintája* (N=2492)	2. hullám biztos hollétűek almintája* (N=2107)
<i>Nem</i>		
férfi	51,5	50,8
nő	48,5	49,2
<i>Életkor</i>		
25 alatt	17,8	17,9
25–29	19,1	18,8
30–34	20,2	20,0
35–39	22,9	22,8
40 felett	20,0	20,6
<i>Iskolai végzettség</i>		
8 osztály vagy kevesebb	18,7	19,6
szakiskola (10 osztály)	21,5	21,8
érettségizett	48,0	47,2
felsőfokú	11,8	11,4
<i>Gazdasági aktivitás</i>		
alkalmazott	55,2	54,5
önálló, vállalkozó	7,2	7,0
munkanélküli	7,8	8,3
tanuló	6,1	6,4
egyéb (nyugdíjas, gyesen lévő, htb.)	23,7	23,9

* A kiinduló mintát az első hullám súlyával, a biztos hollétűek mintáját az *új súly I.* alapján súlyoztuk.

Becslési eljárás II.

A második hullám során belföldön levő, de a két hullám között külföldön (is) élő személyek arányának becsléséhez a második hullám kérdőívének válaszaiból indultunk ki: a megkérdezett 1690 személy közül 48 fő számolt be arról, hogy az első hullámbeli kérdezést követően külföldre ment, de visszatért, így – az imént leírt *új súly I.*-et alkalmazva – a megkérdezettek között a visszatértek aránya 3,2%-ra tehető. Azon 304 fő esetében, akik belföldön tartózkodtak, de kérdőívet nem töltöttek ki, értelemszerűen nem volt lehetőség a két hullám közötti migrációs tapasztalat feltérképezésére. A kérdőívet kitöltő és nem kitöltő belföldön tartózkodók nem, életkor és gazdasági aktivitás alapján kapott megoszlását figyelembe véve a kérdőívet nem kitöltő belföldön tartózkodók körében is nagy valószínűséggel 3,2%-ra becsülhető azok aránya, akik a két hullám között külföldön (is) próbáltak boldogulni. Mindezek alapján a biztos hollétűek 2107 fős almintájában a második hullámban bizonyosan belföldön levő személyek 3,2%-a, a teljes almintá 3,0%-a tekinthető visszatértnak.

Új súly II.

Annak érdekében, hogy a fent jelzett arányok megjelenjenek a mintában, azaz a visszatértek a minta 3,0%-át adják, az *új súly I*-et a következőképpen módosítottuk: azok súlyát, akiről biztosan tudjuk, hogy a két hullám között külföldön (is) éltek – rendre ugyanolyan arányban – megnöveltük, míg a többi biztosan belföldön tartózkodóét – rendre ugyanolyan arányban – csökkentettük. Az így kapott súlyt (*új súly II.*) kizárólag az elemzés azon részeinél alkalmaztuk, ahol jelentőséggel bírt a visszatértek arányának meghatározása. Ezen esetekben az *új súly II.* használata nélkül azon feltételezéssel kellett volna élnünk, hogy a belföldön élő, kérdőívet nem kitöltők egyike sem töltött hosszabb időt (legalább 3 hónapot) külföldön.